

ЖЕЧКА ГОРЧЕВА

**КРИЛАТОТО
МОМЧЕ**

ЖЕЧКА ГОРЧЕВА КРИЛАТОТО МОМЧЕ

chitanka.info

„Там, където народът е кръстил дадена местност, десет комисии от специалисти не могат да дадат такова хубаво и осмислено име.“

Павел Делирадев

„Страх ме е да не пропаднат легендите и преданията, които се помнят и разказват от старите ни хора...

Длъжни сме да запазим известното до днес, което времето бързо отнася и заличава.“

Данаил

Константинов

Посвеждавам на любовта — безсмъртната... неизследимата... безмерната.

Любовта на българина към род и родина, към спокоен живот и мирен труд, вяра в правдата и свободата.

ПРЕДГОВОР

В тази книга са поместени 52 предания и легенди, свързани с имената на селища, реки, местности и наименования е нашата страна. Данните за тях събирах из много краища на България в продължение на 15 години.

Макар и разнообразни по тема, във всички тях се разкриват характерните особености от творчеството на народните разказвачи.

В някои предания и легенди се съзира основата на действително историческо събитие, станало на определено място и време, както и имена на хора, играли известна роля в съдбините на българския народ. Но към това има такава творческа измислица, че истината едва-едва прозира.

Но колкото и да е трудно да се отдели действителността от легендарното, ако се тръгне из нашата земя по имената на селища и реки, планини и местности, в съзнанието на всеки човек ще се изгради мисълта за мълчаливия подвиг на храбрия български народ по времето на османското робство. Тогава ще заблестят като бисери безценни многото примери на безпределна обич и самопожертвование на нашите предци при запазването на вярата и честта.

Именно в преданията и легендите е неписаната героична история на нашия народ, създавана през столетията и съхранила до наши дни прекрасните духовни качества на българина — обич към всичко родно, трудолюбие, доброта, гостоприемност.

Ние сме длъжни да запазим известното до днес, което безмилостното време бърза да заличи и да го предадем на бъдните поколения, за да обичат и те безрезервно своя род и родина като своите предци!

Авторката

ЛЕГЕНДИ

КРИЛАТОТО МОМЧЕ

В една ранна майска утрин село Писанец, Русенско се събуди от страшни писъци. Ранобудната невеста Боряна вече беше станала и шеташе из къщи като си пееше тихичко. Чула писъците, тя се спря ужасена:

— Божичко, какво ли се е случило? Човек ли е умрял, някого ли са убили или турците пак отвличат млади девойки? — занизаха се едно след друго от тревожни, по-тревожни предположения в главата ѝ.

Воплите наежени и плачът на деца се усиливаха. Чуваха се вече от всички краища на селото.

„Не, не ще да е на умряло!“ — помисли младата жена и тръгна да пита комшиите.

На излизане надникна в собата, където кротко спяха двете ѝ свидни рожби. Петърчо беше прегърнал нежно малкото си сестриче, което се усмихваше сладко на сън. При мисълта, че нейното момиче е още малко, майката въздъхна облекчено.

След краткия разговор със съседите, Боряна нямаше сили да се върне у дома — краката ѝ се подкосиха. Турците събираха млади момчета да ги правят еничари. Някое набелязано момче не можеше да се укрие от тях — претърсваха не само къщите, но и мазите, таваните, оборите и плевните.

Майката с мъка се довлече до стаята на децата. Събуди Петърчо и го зацелува, силно хлипайки. Скоро влезе и бащата, вече научил грозната вест. Отиде при момчето и каза:

— Ставай бързо, сине! Ей сега ще дойдат турците да те вземат, върл еничарин да те правят. Ех, сине, сине, може някогаш по този край да минеш своите да убиваш.

— Не искам, тате! — рипна Петърчо и бързо нахлу потурките си. — Турчин няма да стана! Аз ще избягам! Ще видиш, тате!

— Не можеш, синко. Пиле не може да прехвъркне, та камо ли човек да избяга. Завардили са селото отвсякъде.

— Аз зная откъде не е завардено, тате. Само ми дай Дорчо.

— Вземи го, момчето ми. Ти толкова много го обичаш... А и трудно ще ни бъде да гледаме коня без теб. Но да се спасиш няма да можеш. Ех, съдба, робска съдба!

В това време в стаята влязоха разплакани бабата и дядото. Петърчо бързо целуна всички поред и изхвърча навън. Само след минутка близките му го видяха да препуска на любимия си кон.

— Хайде, Дорчо! Нека всички видят как ще им избягаме ние на турците! — говореше момчето на коня и го пришпорваше към скалите край селото.

Бедната майка първа се досети какво е намислил невръстният ѝ син. Хвърли се ничком на пътя и заскуба косите си от мъка. Бащата и родителите му стояха на улицата като окаменели. Малката сестричка плачеше силно и дърпаше майка си за роклята. Тя не разбираше какво е станало, но с детското си невинно сърчице чувстваше, че е нещо много лошо.

Скоро кон и дете, слели се в едно, изчезнаха от погледите на всички. Стигнали в силен тръс до края на скалите, те полетяха от тях, непоколебали се нито за миг.

Ведно българи и турци тръгнаха към края на селото. Всички мълчаха. Никой дотогава не беше видял дете да се самоубива.

А долу лежеше Петърчо до своя кон, разперил ръчички като че ли а-ха ще литне.

Някои хора говореха, че са го чули да казва на своя кон, че ще излетят от скалите. Други разправяха, че както го гледали долу мъртъв, изведнъж видели как му поникват криле и той полетял нагоре към небесата сини, далеч от страшните поробители.

Какво е станало с Петърчо не зная, но той остана по-жив и от живите. Остана БЪЛГАРИН.

БЪРЗИЯ

В село Дервент (сега Бързия, Михайловградско) живееше някога девойката Бърза. Като малка тя слушаше старите баби, които ѝ казваха да се къпе всеки ден в реката, която минава през селото им, за да стане стройна и красива. И наистина Бърза израсна много хубава мома. И колкото беше хубава, толкова беше и работна. По-добра къщовница от нея нямаше в цялото село. А кога сложеше кобилица на рамо и закършеше под нея гъвкавия си момински стан за вода да иде, мало и голямо излизаше да ѝ се порадва.

Момците в надпревара посягаха към росната ѝ китка, забодена над лявото бяло ухо. А Бърза ги поглеждаше със своя синкав галещ поглед и тръсваше дебелината си руса плитка в знак на отказ. Беше си вече zalюбила момък-хубавец от съседното село.

Запознаха се лани на събора в неговото село. Той се хвана до нея на хорото — пъргав, строен и красив. Като се пуснаха, я заговори. После започна да дохожда в нейното село. Не пропускаше седянка и празник, а понякога и край чешмата я причакваше. Двамата млади се харесаха много, обикнаха се. Дума си дадоха наскоро сватба да вдигнат, хората от двете села да съберат.

На Бърза понякога ѝ се струваше, че сърцето ѝ ще се пръсне от щастие. Той беше толкова нежен и обичлив, казваше ѝ само мили думи. Дето ходеше момата все пееше. И работеше бързо, бързо — всичко ѝ спореше. Готвеше чеиза си с много радост и надежди. Голямата ѝ обич я правеше още по-красива.

Но, за беда, тази хубост беше забелязана от един богат стар турчин, който си науми да я вземе за жена на най-малкия си син. Когато Бърза му отказа, той поразпита за нея и научи, че тя си има избраник и реши да го погуби.

Наближаваше Великден. Вечерта Бърза изпращаше своя годеник и весело чуруликаше. Този път той беше дошъл направо у тях, за да уговорят някои неща по сватбата. Застояха се дълго до портичката в здрача. Въздухът ухаеше на пролет и пълнеше сърцата с обич и надежди. Бърза стискаше трескаво ръцете на своя любим и никак не ѝ

се искаше той да си тръгне. Дали причината за това бе хубавата пролетна нощ или някакво неясно предчувствие се прокрадваше в сърцето ѝ? За кой ли път те вече уговаряха все едни и същи неща? Залисани в своята обич, те не забелязаха черната сянка край отсрещния зид, която ги дебнеше зловещо. Накрая уморени от многото приказки, късно през нощта те все пак трябваше да се разделят. При последното ръкостискане нещо прободе Бърза в сърцето. „Божичко, толкова ли не мога да изтрая без него още няколко дни?“ — помисли си тя и тръгна към къщи с внезапно натезжала снага.

А момъкът, щастлив, тихо тананикайки си, се запъти с едри крачки към края на селото. Млад беше, здрав и километрите между двете села не му тежаха. Ей го где е тяхното село — на един хвърлей място. Докато помисли пак кое как ще бъде на тъй желаната сватба и ще си пристигне у дома. А за спането не мислеше. В последно време нещо сън го не ловеше. Все за Бърза си мислеше.

Не беше забелязал двете заптиета, които го сподиряха в нощта. Така и не успя дори да извика, когато още в началото на полето две яки ръце го хванаха за раменете и извиха ръцете му назад. В този миг остър нож прободе сърцето му. Двете заптиета извършиха това грозно дело за шепа жълтици.

Злочестият момък остана да лежи цяла нощ с широко отворени очи, загледани в небето, което в момента единствено жалеше за младия му живот, за погубената любов. Сутринта го намериха пастирите.

А девойката Бърза изплака очите си от мъка. Запустя къщата им без звънкия ѝ смях, без веселите ѝ песни. Никой не я виждаше вече и за вода да ходи.

Отиваше всеки ден до рекичката, която минаваше близо край тях. Седеше на брега с часове и сълзите ѝ се смесваха с нейните бистри води. Носеха се те по течението и разказваха за безмерната скръб на нещастното момиче. Помръкна хубавото лице на Бърза, угаснаха ярките звездици в сините ѝ очи.

Късно през нощта в неделята, която бе определена за тяхната сватба, девойката тихичко излезе от къщи и забърза към реката. Бялата ѝ булченска рокля блестеше като сребро в тъмнината. Нали днес трябваше под венчило да иде... А на главата си носеше венче от върбови клонки с вплетени в тях кокичета. Гледаха я звездите отгоре, въздишаха за голямата ѝ мъка и я съпровождаха през краткия ѝ път. В

нощта се носеха някакви тайнствени гласове, сякаш сам Бог говореше на своите избраници. Но Бърза нищо не чуваше...

Тя стигна до реката и се спря на брега ѝ с взор, зареян в тъмнината, сякаш диреше нещо невидимо и скъпо. Остана дълго така, загубена в мисли и мили спомени. Откакто мъката по загубения любим беше смразила сърцето ѝ, светът за нея беше станал пуст и мъртъв. После вдигна угасналия си поглед нагоре към звездите, сякаш искаше да поиска прошка от тях. А те, трепкайки, напразно се мъчеха да ѝ кажат нещо мило и хубаво, да ѝ вдъхнат сили за живот. Бърза им помахаша с ръка за „сбогом“, наведе се към реката и каза:

„— По-добре смърт, отколкото живот без любимия и живот като жена на иноверец!“

После бързо се устреми към хладната прегръдка на водата.

А цветното венче се залута по реката, търсейки напразно прекрасната руса главица. После се понесе по течението, отивайки незнайно къде, примряло от скръб по девойката Бърза. Оттогава реката носи нейното име — Бързия. А по-късно и селото беше наречено така в памет на момата, останала вярна на първата си любов и своята вяра.

ЗЛАТИНИЦА

На една малка височина в Елховския край се издигаше голяма каменна къща. Тя беше оградена с високи дебели стени и приличаше на непристъпна крепост. И наистина в нея рядко влизаше чужд човек. Зад къщата тъмнееше гъста гора, а край нея минаваше рекичка, чийто ромон единствен нарушаваше злокобната тишина. Дворът беше покрит с каменна настилка и нямаше ни треви, ни цветя. Дори птиците тук не долитаха, сякаш се страхуваха от жестокия ѝ господар — Реджеб бей. Страшно гледаха черните очи на бея изпод гъстите вежди, а ръката му често, често посягаше към острия ятаган. Селяните от околните села трепереха само при изговаряне на името му.

Реджеб бей имаше син-хубавец, строен и висок като топола. Буйни черни къдрици се виеха над високото му чело, а в големите хубави очи се спотайваше черна мъка. Момчето израсна в пълна самота в студения бащин дом. Обичаше да се качва в ранно утро на кулата в крепостта и да наблюдава настъпването на новия ден с надеждата, че той може да му донесе някаква радост. Често посрещаше милувката на първите слънчеви лъчи с песен. Тъжни бяха песните на затворения в каменната крепост момък. Те разказваха за мъката му по другари, за липсващата майчина ласка, за неизживяната любов. Само птиците от гората отвърщаха на тъжния му зов.

В една тъмна нощ Реджеб бей вмъкна в къщата вързана на кон жена. Беше вземал насила от бащиния ѝ дом най-хубавата мома от село Попово. Злочестият баща се беше опитал да спаси чедото си от насилника и заплатил това с живота си.

Заживя Златинка в каменния дом на страшния бей. Мълчаливи и мрачни като крепостта прислужници ѝ носеха от вкусни, по-вкусни ястия, от хубави, по-хубави дрехи, но тя нищо не забелязваше. Помръкна красното ѝ лице, угаснаха ярките звездици в сините ѝ като майско небе очи. Грозни мисли изпълниха хубавата ѝ главица: „Нима ще стана друговерка? Не, не, по-добре да умра!“

В една ранна утрин в стаята ѝ проникна чудна песен. В нея се говореше за природата, за пролетта, за любовта. Но мелодията бе

пропита с неизказано голяма мъка. Трепна сърцето на Златина: „Нима тук има затворени като мен и мъже?“ Учудена, тя погледна през прозореца. От кулата ѝ помаха с ръка самотният син на бея.

Девојката нямаше време да мисли кой е певецът от кулата. Не след дълго дойдоха за нея. Бейт искаше да я види и чуе отговора ѝ. Като че ли имаше друг избор. Ако не жена, робиня щеше да му бъде, но оттук нямаше да излезе. Поведоха я през многото стаи на къщата. Златинка не поглеждаше големия разкош в тях. Накрая влязоха в една голяма, пълна със скъпоценни предмети, зала. След малко от две противоположни врати влязоха бейт и синът му. Девојката позна момчето от кулата и не знаеше какво да мисли за него. В това време той ахна пред голямата ѝ хубост и коленичи пред нея.

— Стани! — изкрещя бащата. — Тя е гяурка и моят син не бива да ѝ се кланя.

— Но, татко, момичето е толкова хубаво... — надигна се момъкът.

— Млък! — изсъска бейт. — Тя ще бъде моя!

— Господарю мой, тя е толкова млада — опита се да каже синът и застана пред Златинка като да я предпази от удар.

Разяри се Реджеб бей и изтегли страшния си ятаган. Момъкът извади остър нож и се приготви за бой. Докато двамата си разменяха грозни погледи, Златинка бързо се хвърли между тях и се наниза на ножа в ръката на сина. Тя знаеше, горката, че който и да победи, ще трябва да му стане жена и да приеме неговата вяра. Затова избра смъртта и остана БЪЛГАРКА.

Най-близкото село, до което се намираше този непристъпен каменен дом, по-късно прие името на момата, умряла за своята вяра — Златиница.

МАЛУША

Казанлъшкият бей обичаше да ходи на лов за сърни. Веднъж излезе с голяма свита. Увлечени в гонитбата на красивия дивеч, хората замръкнаха в гората. Разбраха, че вече не могат да се върнат в Казанлък. Уморени и гладни, ловците започнаха да дирят място за нощувка. Дълго се лутаха.

По едно време забелязаха светлинка в края на гората и забързаха натам. Скоро старият мандраджия посрещна любезно късните гости в скромния си дом.

Малуша, хубавата дъщеря на стопанина, като разбра, че трябва да шета на бея и хората му, много се изплаши. Но нямаше що да стори, трябваше да приготви вечерята и да сложи трапезата — нали беше единствената жена в мандрата.

Похапваше беят от вкусните гозби и току поглеждаше към Малуша, чиито големи черни очи се криеха свенливо под дългите мигли и под витите като гайтани вежди. Сърцето му потрепваше като гледаше как дебелият й черни плитки като змии пъплят по гъвкавия й момински стан. Ядеше и пиеше беят, сучеше дългите си мустаци и мятеше сладни погледи към Малуша. Накрая не издържа и рече на бащата:

— Хайде, стопанино, приготви тая нощ момичето, че утре рано, рано в Казанлък ще го вода! Ханъмка ще го правя!

— Ама, ефенди, недей така! Нека си стои тя при мене, нали виждаш — стопанка нямам. Пък и нали не е от твоята вяра... Не, не е тя за града, ние сме хора прости. А и... либе тъдява вече си има... — примоли се обърканият баща.

— Млък! Либето вече ще й бъде аз! — изкрещя беят ядосан. — Ще стане мохамеданка и толкоз! Такава е волята ми!

Казанлъшкият бей дълго увещава Малуша, но тя все плачеше и казваше: „Не! Не искам ханъма да стана! Не искам да дойда с теб!“

Страшно разсърден, беят заповяда на хората си да я окачат за плитките на близкото дърво. Дърпаше се и викаше момата, но беше

съвсем безпомощна пред своите жестоки мъчители. В страшни мъки се гърчеше, но отстояваше твърдо своята вяра и първа любов.

Имаше Малуша по-малък брат, който се спотайваше в съседната соба на мандрата и наблюдаваше през ключовата дупка неканените гости. От време навреме леко открехваше вратата и слушаше разговорите. Боеше се за сестра си. Когато чу, че беят настоява Малуша да тръгне с него сутринта, той незабелязано се измъкна от мандрата и яхна коня.

В галоп пристигна в селото да потърси либето на сестра си. Когато го намери на един дъх му разказа всичко за техните нощни гости. После двамата набързо събраха юнаците от селото. Грабнали тояги, ножове и брадви, момците побързаха за мандрата.

Скоро настана страшен бой. Звънтене на саби и ножове, тъпи удари на тояги и брадви, стенания и викове раздраха нощната тишина и отекнаха по долини и рътлини. Накрая беят и хората му бяха избити, а девойката Малуша — спасена.

След този случай хората от близкото село, възхитени от смелостта и верността на момата, прекръстиха близкия връх на нейното име — Малуша.

МОМИНА КУЛА

Това се случи преди много, много години. Хората от град Неврокоп (сегашният град Гоце Делчев) си живееха добре. Управителят им беше добър човек. Той живееше с хубавата си дъщеря в крепостта край града, близо до гората.

Девојката се славеше не само със своята голяма хубост, но и с добротата и трудолюбието си. Сутрин ставаше рано, изкачваше се на кулата в крепостта и с песен посрещаше изгрева на слънцето. Птиците от гората пригласяха на сладкопойния ѝ глас. По цял ден шеташе чевръсто из къщи, а вечер пак с песен от кулата изпращаше небесното светило. Дъщерята радваше сърцето на баща си с всичките си постъпки, старاءеше се да намалява неговата мъка по рано загубената ѝ майка.

Но не щеш ли, за беда, дойдоха турците по тези земи. Бързо завладяха града и пожелаха да превземат крепостта край гората. Искаха конака си там да направят. Управителят имаше около себе си верни хора, решени докрай да бранят крепостта, чиито стени бяха дебели и здрави.

Напразно обсаждаха нашествениците тази крепост цели пет седмици. Тогава един стар аскер се досети за една отдавна изпитана хитрост. Затвори́ха в един яхър три коня и пет дни ги храниха само със солена зоб. Вода никак не им даваха. После ги пуснаха около крепостта. Конете, излезли на свобода, бързо се втурнаха вода да дирят. Мятаха се като бесни ожаднелите до изнемога животни, душеха с разширени ноздри земята.

Не след дълго време един от конете заудря яростно с копита на едно място, близо до крепостта. Тогава турците разбраха, че оттам минават тръбите за водата. Дълго копаха и накрая успяха да спрат притока ѝ към крепостта. Останали без вода, след няколко дни хората в нея бяха принудени да се предадат.

Малко преди да се отвори голямата порта на крепостта турците и обсадените станаха свидетели на странна гледка. Най-горе на кулата се появи гиздава девојка, облечена в бяла рокля като за венчило. Вятърът

раздипляше гъстите ѝ гарвановочерни коси. На фона на залязващото слънце момата от кулата представляваше чудна картина. Тя протегна ръце към бакъреночервения диск сякаш искаше да го спре от неговия вечен ход и никна, тя запя. Турците занемяха пред хубостта и чудния и глас. Струваше им се, че са попаднали в света на приказките.

Тъжно се извиваше песента на момичето над горските върхари. Дори птиците от гората се спряха да я послушат. В нея се разказваше за природата, за любовта, за погубените младост и живот... Още недовършила песента, момата разпери ръце и полетя от кулата надолу към коравата прегръдка на земята. Отдалече приличаше на ранена бяла птица...

От тогава тази кула се зове „Момина“.

КАТЕРИНИНА ДУПКА

Живееше някога в сегашното село Стрелково, Силистренско, млада и хубава българка на име Катерина. Имаше си тя две невръстни хубави дечица — момиче и момче, за чиято съдба много се притесняваше. Бяха зачестили черкезките нападения из околните села. А Катерина, останала наскоро вдовица, не знаеше как сама ще брани себе си и децата от жестоките насилници.

Дойде пролетта. Полята и горите надяваха своите празнични пъстроцветни премени. Птиците се завръщаха от юг, животните припкаха весело, галени от ласкавите лъчи на пролетното слънце. Чуваше се радостен кучешки лай, весело пееха звънчетата по шиите на овцете и говедата. Но сърцата на хората от Лудогорския край си оставаха свити — непрекъснато очакваха идването на разбойниците.

В една ранна свежа утрин в селото на Катерина се чуха страшни писъци. Всеки разбра, че са дошли черкезите и хукна да се спасява накъдето му виждат очите.

„Божичко, какво да правя сега?“ — простена Катерина, вкаменила се от ужас, но мисълта за децата бързо възвърна самообладанието ѝ. Тя сложи в престилката си самун хляб и бъкел вода. После метна юргана на гърба си, завърза го и хвана децата за ръце. Когато минаваше през двора се позамисли за миг, па току се хвърли към козичката. Завърза юларчето ѝ за дебелиите си плитки, тъй като нямаше свободна ръка да я води.

Така натоварена, Катерина се втурна към гората. А по онова време добруджанските гори бяха буйни и труднопроходими. Дълго се провираха жената с децата и козичката из гъсталаците на местността „Баджалиите“. Тази чудновата местност е някак непривична за равната Добруджа. Покрай гъсто обраслите, стръмни склонове на дола се издигат високи скали с много пещери. Много от отворите на тези пещери наподобяват комини и оттам местността носи името си „Баджалиите“ (защото комин на турски е баджа).

Катерина и децата се изподраха из храсталаците, а палавата козичка дърпаше и скубеше хубавите коси на жената. Но и децата и

животното не издаваха звук при този труден преход като че ли разбираха, че трябва да се мълчи. След дълго лутане из гората, младата жена най-после откри високоразположен и добре скрит вход на пещера. С голяма мъка успя да пренесе горе децата и козичката. Скоро студената и влажна пещера приюти в своите недра бедните бежанци.

Черкезите дълго бродиха из тази местност и затова Катерина се решаваше да излиза навън само нощем като старателно прикриваше следите си. Тя накъсваше зелени клончета за козичката и изравяше разни коренчета за децата. Но млякото на оскъдно хранената и поена козичка скоро пресъхна и децата започнаха да гладуват. Отчаяната майка ги караше да ближат капките по стените на пещерата, за да не умрат от жажда.

Скоро всички отпаднаха и вече не можеха да се движат. Децата тихичко ридаеха. А майката си мислеше, че все пак е по-добре да умрат от глад, отколкото от ятагана на черкезите или в робство при тях.

Така измина повече от месец. Черкезите вече си бяха отишли, но майката и децата от пещерата не знаеха за това, а и не можеха вече да излязат. Лежеше Катерина в студената и влажна дупка и често губеше съзнание. Когато дойдеше на себе си, се мъчеше да отгатне ден ли е или нощ и колко време е изминало откакто са там. Страхуваше се да не умре първа и да няма кой да затвори очите на децата ѝ и да ги оплаче. Иначе пещерата беше добра гробница за тримата бегълци и козичката. После пак изпадаше в унес и в съзнанието ѝ започваха да се редят като на филмова лента най-различни картини от краткия ѝ живот. Виждаше се като младо хубаво момиче с росна китка зад ухото и кобилица на рамо до чешмата в края на селото им. Усмивнат и красив, Стоян посягаше да напие водата ѝ, да вземе китката ѝ. А после колко радостна и щастлива беше като негова невеста. Но за толкова кратко време. Колко се радваше той на двете им рожби! После виждаше Стоян в ковчега... Ах, тази тъй нелепа смърт!

Идваше бавно на себе си Катерина и мислеше дали сегашният ѝ кошмар е сън или действителност. Дали наистина е имала някакъв друг живот преди това? Протягаше ръце към децата си. Те все още стенеха. Значи бяха живи...

От унеса ѝ този път я изведе някакъв шум при входа на пещерата. Идваха някакви хора. „Ето го краят“ — Помисли Катерина и пак припадна.

За щастие, край пещерата минаха овчари и чуха слаб детски плач. Намериха тримата бегълци изтощени до смърт, а козичката — мъртва до тях. Бързо ги откараха в селото. Там всички мислеха, че Катерина и децата са отдавна отвлечени или убити от жестоките поробители. Наложи се дълго да се грижат за тях, защото бяха много изтощени, настинали и почти слепи. За радост на всички, пострадалите напълно се оправиха.

Смелата българка Катерина успя да запази децата си, своя живот, вяра и чест. А пещерата, която ги беше приютила и укрила от насилниците, хората нарекоха „Катеринина дупка“.

НЕБОЙЦА

Калуша от сегашното село Каменово, Разградско остана от малка сираче без баща. А брат си не помнеше. Цялата къщна и кърска работа чакаше нея и майка ѝ. Двете жени бяха много работливи, но трудно успяваха да се справят с всичко.

В една ранна утрин Калуша и майка ѝ тръгнаха да дожънат житото. Нарамиха сърповете и паламарките, торбичката с хляба и стомната с вода и поеха към нивата. Майката огледа дъщеря си и ѝ се скара:

— Какво си се нагиздила такава, ма? Като за празник. Сякаш не знаеш, че хубостта на българката влече след себе си огън...

Калуша замълча. Тя така си обичаше да ходи все нагиздена — и на хорото, и на полето. Двете жени не усетиха кога стигнаха на нивата. Бяха подранили, та наоколо нямаше жив човек. Само ранобудните птици се надпяваха в клоните на дърветата и по храсталаците. Пък и другите хора вече бяха пожънали своите ниви. Додето стигаше погледа на двете жени все стърнища се жълтееха.

Майката и дъщерята оставиха багажа си под голямото дърво в края на нивата и се наведоха над натежалите класове. Бързо загребваха житните стръкове и размахваха сърповете. Искаха час по-скоро да се приберат, защото тишината, легнала над полето, някак си ги плашеше.

Ризите по гърбовете на жените залепнаха, устните им пресъхнаха от горещината и умората, но те не преставаха да свиват ръкойка след ръкойка. За да надвие умората и страха, Калуша запя. Над притихналото поле се понесе звънкия ѝ момински глас.

Дойде време за обяд. Майката сне торбичката с яденето от клона на крушата и тъкмо се канеше да седне, когато забеляза някакъв конник.

— Калушо, а погледни ма, кой иде насам, че не мога добре да го видя! — обърна се тя към дъщеря си.

— Кой може да бъде?! Я еничарин, я кърджалия. Бог да го убие дано! Разправят, че ходели тъдява — отвърна девойката доста поуплашена.

Конникът забеляза двете жени и се отби от пътя като свърна към тях. Калуша знаеше, че не идва за добро и побърза да хукне през нивата. Турчинът препусна след нея, без да се вслушва в молбата на старата ѝ майка, която викаше след него:

— Милост, милост, ефенди! Пощади дъщеря ми! Тя ми остана едничка на този свят.

Еничаринът вече догонваше Калуша. Видя, че е много хубава и силно я пожела.

— Дур! Дур, ханъма гяур! — Викаше той след нея.

После се опита да ѝ говори на развален български език:

— Не бойца! Не бойца!

Когато Калуша усети ноздрите на коня до гърба си, спря и рязко се обърна. В миг забравила страха, тя гордо застана срещу конника. Очите ѝ святаха, пълни с ненавист срещу поробителя. Погледът ѝ показваше, че тя е готова да брани моминската си чест докрай. Изчака еничаринът да слезе от коня и дори се остави да я прегърне. Тогава замахна силно със сърпа, който стискаше в дясната си ръка.

Калущината майка тичаше през нивата като несвястна. Скоро стигна до двете тела, проснати на земята едно до друго, изпомачкали житните класове. Повдигна примрялата девойка и се вгледа в лицето на турчина. В този миг занемя... Беше познала в него своя откраднат от поробителите син преди много години. Широк белег разсичаше лявата му вежда. Майката съвсем ясно си спомни оня злощастен ден, когато бяха дошли да го вземат за еничарин. Детето се опита да избяга и един башибозук го удари с бича си през веждата.

— Сине, нещастни сине! Нима си забравил кой си и от къде си? Нима сърцето ти не подсказа, че ти нападаш родната си сестра? Еех, съдба, съдба злочеста — прошепна майката, па току се строполи^[1] до децата си.

След тази злощастна случка хората от селото започнаха да наричат тази местност „НЕБОЙЦА“.

[1] На хартията е отпечатано: „струполи“. Бел.zelenkroki. ↑

НЕДА

Ромолят водите на пенливата Янтра, минавайки край кулата в село Леденик, Великотърновско и слушат тихия ѝ шепот. Лъх от стародавни времена възкресява избледнели сенки. Разказва им тя, старата кула, приказки за последните години на османското владичество в българските земи.

В кулата край Янтра живееше последният бей. Имаше той един-единичък син, когото гледаше като цвете в градинка. Растеше синът строен и висок като топола, с очи и коси черни като смола. Нямаше майка, а и от другари странеше, та се чувствуваше много самотен. Можеше той харем от ханъмки да си направи, но си харесваше само една мома. Тя беше хубавицата Неда от съседното село Шемшево. Прекрасна от нея нямаше в цялата околност. Тя имаше златисторуси коси, очи сини като майско небе, бяло като сняг лице, алени устни и тънки, сякаш изписани с молив вежди. А снагата ѝ — стройна и висока, се кършеше като ела в буйните празнични хора. Беше и сладкопойна певица. Запееше ли по нивята, дори птиците, омаяни се спираха да я послушат. Гледаше я бейският син, дивеше се на голямата ѝ хубост и от сърце я желаше. Баща му също я харесваше, а и нали никога в нищо не му отказваше, та отиде да я поиска.

Но родителите на Неда не рачиха да я дадат за жена на друговерец. А и тя си имаше вече либе — Иван овчаря. И той беше момък — хубавец, с вакли очи и буйни къдрави коси. Свиреше ненадминато на кавал и свирнята му се лееше като планински поток. Слушаше го Неда в захлас и сърцето ѝ преливаше от обич. Нему се вриче вярна до гроб да бъде. Ала над младостта и любовта на двамата млади надвисваха облаци черни.

След като Неда не скланяше доброволно на бейския син жена да стане, той започна навсякъде да говори, че насила ще я грабне и отвлече. Близките ѝ много се изплашиха и не знаеха що да сторят. Овчарят Иван си мислеше да забегнат с Неда в планината, но идеше зима...

В една късна вечер на вратата у Недини похлопа билкарката баба Минка. Тя влезе, огледа отчаяните хора и каза:

— Добър вечер, добри люде. Защо сте ми тъй кахърни?

— Ох, бабо Минке, да знаеш... — проплака Неда.

— Знам, баби, знам. Баба ти Минка всичко знае, нали затуй съм дошла.

— Нищо не може да се направи. Срещу ръжен не се рита! — отсече нещастният баща.

— Може, баби, може. Слушайте сега добре! Щом се сипне зората вие започнете да виете на умряло. Когато ви попитат комшиите какво е станало, кажете, че Неда е умряла... — обърна се билкарката към смаяните родители.

— Ами... като попитат как тъй набързо се е споминало младо и здраво момиче, какво ще речем? — запита обърканата майка.

— Ще казвате, че вечерта Неда е изпила от стомната заедно с водата едно змийче — отвърна бабата.

После знахарката извади от престилката си една манерка и я подаде на уплашеното момиче:

— На, пий, бабиното, и се не плаши! Туй са само упойващи билки, които аз сварих за теб. Само ще поспиш малко повече, пък после... После брат ти някъде ще те скрие. За другото не бери грижа!

Неда послуша своята така внезапно появила се спасителка, изпи билките и бързо заспа. Скоро наистина заприлича на мъртва. Свежите ѝ бузи станаха восъчнобледи, под хубавите ѝ очи се очертаха тъмни сенки.

Двете села Леденик и Шемшево са съседни — дели ги само буйната Янтра. Затова и грозната вест за „смъртта“ на Неда бързо стигна до ушите на бея и неговия син. Двамата тутакси пристигнаха у дома на „мъртвото момиче“. Когато бейският син видя ковчега, падна до него. А после като се свести не знаеше за какво да живее. Светът му се виждаше пуст и безсмислен. Огледа се наоколо с празен поглед и бързо измъкна пищова си. Беят се хвърли към него, но грозният изстрел го изпревари. Потресен от смъртта на единствения си син и на момичето, той хвърли шепа жълтици на „опечалените“ родители и дори запали една свещ. След това вдигна трупа на нещастния си син и го пренесе в Леденишката кула.

Извърши се „погребението“ на Неда, на което присъствуваха всички селяни от Шемшево. Дойдоха много хора и от Леденик. Всички оплакваха младостта и хубостта на нещастната девойка.

Късно през нощта Неда и брат ѝ тръгнаха да се укрият при роднини в някакво далечно село. Но, за беда, бяха видени и заловени от хората на бея. Тайната за „смъртта“ на момичето беше разкрита. Братът успя да се отскубне от ръцете на похитителите си и да избяга в гората. А Неда беше жестоко измъчвана и накрая убита край изровения празен ковчег. Дружките ѝ съчиниха песен. В нея се разказваше за това как девойката твърдо отстоява своята вяра и първа любов.

Турците заклаха знахарката баба Минка, родителите на Неда и целия им род. Замлъкна завинаги меденият кавал на Иван овчаря. Никой повече не го видя, ни чу, сякаш вдън земята заедно с Неда беше влязъл.

А братът на девойката събра дружина юнаци, които започнаха да наказват турците за безкрайните мъки, които те причиняваха на поробения български народ. Парите и храните, които хайдутите изземваха от богатите властници, раздаваха на вдовиците и сираците, та дори и на бедните турски семейства. Дълго дебнаха стария бей от Леденишката кула и накрая го убиха.

А водите на пенливата Янтра все тъй ромолят край старата, наскоро реставрирана, кула и предания тихо редят за хората, някога живели и страдали тук, принуждавани дори да прибегват и до измами в борбата си за запазване на своята вяра и принадлежност към българския род.

НАЙ-ГОЛЕМИЯТ ГРЯХ

Страшна беше разбойническата шайка с главатар Еха Мустафов. От нея беше пропищял целия Хасковски край. Нощем разбойниците връхлитаха върху заспалите мирни села, а денем се криеха в скривалищата си. Спускаха се изневиделица като хала страховита и грабежа, насилваха, палеха, убиваха. До съмнало се носеха писъците на моми и невести, на невръстни дечица.

Най-често нападаха българските села. Веднъж разбойниците обградиха едно село и набързо подпалиха къщите му. После се разпръснаха из него да грабят и отвлечат моми и млади невести. Най-ненаситен на грабежи, гуляи и жени беше главатарят им Еха Мустафов. Но този път той, след като си избра най-хубавата мома — Тодорка, реши да я направи своя жена и дом да завърти. Насила накара момичето да приеме исляма.

Другарите му разбойници не можеха да го познаят. Черните очи на Тодорка го преобразиха съвсем. Нещо трепна в сърцето му и той се отказа от своя живот на разбойник. Укроти се лудата му кръв и той заживя мирен живот като всички добри хора. Наистина Тодорка беше не само голяма хубавица, но и кротка и добра, та той край нея бързо се промени в съвсем нов човек. Никой в него не можеше да познае предишния жесток разбойнически главатар.

Но... изведнъж той стана тъжен, много тъжен. Заприлича на сянка и ходеше като несвестен. Хората започнаха да шушукат, че го мъчат безбройните му грехове на разбойник. Но истината беше друга. Еха беше останал от малък сирак и беше осиновен и отгледан от бея Хасан.

Бейт му беше дал едно старо желязно сандъче, останало от неговите починали родители. Но буйният младеж никога не се бе сещал за това сандъче. Известно време след женитбата му с Тодорка той изведнъж се сети за единственото наследство на своите предци и го потърси из вехториите в мазата. След дълго ровене го намери и понесе по стълбите на къщата. Спъна се и без да иска го изпусна. Сандъчето падна и капакът му сам се отвори. Оказа се, че в него няма

нищо друго освен един свитък стара хартия. Озадаченият Еха побърза да го занесе на ходжата, който можеше да чете на български език.

Свитъкът представляваше едно писмо, в което пишеше: „В лето Господне 1780 аз, Манол, син на Никола от село Тепеделин, приех мохамеданската вяра. Това стана, защото Тахир бей открадна и двете ми дъщери и ги направи ханъмки. Жена ми Неда почина от скръб, горката. Тогава и аз приех исляма и се нарекох Мустафа. Зная, сторих голям грях и затова се разболях. Няма да отида дълго време. Надявам се брат ми Никола да се смили над сина ми Еньо и да го отгледа заедно с дъщеря си Тодорка...“

При последните изречения на това тъй дълго стояло в сандъчето писмо, косите на Еха Мустафов се изправиха от ужас. Кръвта изстина в жилите му. „Значи аз съм българин и съм се оженил за своята първа братовчедка Тодорка. И толкова свои братя съм затрил...“ — Мълвяха обезкървените устни на отчаяния човек.

Безбройни бяха греховете на разбойническия главатар, но той смяташе за най-голям този, гдето се ожени за първата си братовчедка и я направи кадъна. Съвестта не му даваше покой ни денем, ни нощем. Ходеше в джамията и по цял ден се молеше коленичил на студения под, но и това не помагаше.

Една нощ се случи чудо. Крайно изморен от своите тревоги и безсъници Еха Мустафов заспа и засънува странен сън. Яви му се Свети Илия, който го посъветва да го нарисува на икона и да я подари на християнската църква, за да му бъдат опростени големите грехове.

Еха така и стори. Още на сутринта отиде в Хасково при зограф и му разказа своя сън като го помоли да изрисува Свети Илия такъв, какъвто го беше сънувал.

Иконата стана хубава. Еха Мустафов я подари на църквата „Свети Димитър“ и помоли свещеника да го покръсти. Така разкаялият се разбойник стана отново християнин и се нарече Еньо — сиреч тъй както по начало беше кръстен.

МАЙЧИНА КЛЕТВА

Преди много години в земите на сегашната Разградска област течеше дълбока и широка река. В местността „Юртлука“, близо до реката, се намиреше село, в което живееха трудолюбиви и добри хора. Нивите им бяха от другата страна на реката и за да се отиде на тях, трябваше тя да се преплува с лодка.

В това село живееше жена, която имаше само един син. Обичаше го тя силно и нежно, пазеше го като зеницата на очите си. А когато бащата загина в бой с враговете на родината, далеч от родното село, обичта на майката към сина стана още по-силна. Той беше нейната единствена надежда, нейната утеха в тъжния ѝ живот на вдовица.

Беше пролет. Отвори се време само за работа на полето. Заприготвя се синът на нивата от отвъдния бряг да ходи. Майката се суетеше край него. Изпроводи го до реката.

Синът се качи в лодката, подкара я и запя. На душата му беше леко и радостно. Птиците весело чуруликаха в клоните на дърветата край реката, слънцето се оглеждаше във водната ѝ шир. Чувахе се далечен звън на хлопки и блеене на агнета и овце, весел лай на кучета. Всичко живо в природата бе излязло да се порадва на хубавия пролетен ден. Майката махаше с ръка от брега на любимия си син и чакаше да го види отсреща.

Всичко беше така тихо и спокойно, така хубаво, че нито майката, нито синът забелязаха появата на странния облак в небето. Момъкът беше някъде на сред реката, когато изведнъж водите ѝ се разлудяваха като бесни и преобърнаха лодката. Жестоката река в миг погълна момчето, а с него надеждите и утехата на нещастната му майка.

Зарида горката жена, занарежда, проклинайки своята орис зла. В безкрайната си мъка тя прокле реката: „Да съхнеш дано, да пресъхнеш! Водите ти вечно да текат като майчините сълзи, но да са толкова малки, че лодка в тях вече никога да не влезе, да може дори дете да те прескочи!“

Минаха много години. Злочестата майка отдавна умря, а водите на реката все намаляваха и намаляваха. Изтекоха някъде и остана само

една малка рекичка, чийто ромон и до днес разказва историята на някога голямата река. Откриха се големи скали, а из тях и много пещери.

Селото се измести от местността „Юртлука“ и се засели по двата бряга на рекичката. Така се създаде днешното село Топчии. А малката рекичка все тъй ромоли, сякаш тихо приказки реди за стари, прастари времена.

Децата от селото много обичат да играят около нея. Прескачат я лесно, както бе казала нещастната майка преди много години, подскачат по сухите камъни и се крият из пещерите. Често, често се сецат за легендите, които са слушали и в богатата им детска фантазия се появява голямата река, с буйни, пенливи води, с люлеещи се върху тях лодки и параходи дори.

ПО БАЩИНИ ПЪТЕКИ

Дядо Бонко имаше две внучета — близнаците Стайко и Генка. На стари години на плещите му беше легнала грижата за двете невръстни дечица. Тежка болест помете тихата им майка, а баща им Вълкан бродеше из Балкана с вярната си хайдушка дружина. Не мина много време и войводата беше заловен от турците и обесен насред селото.

От мъка и дядо Бонко наскоро след това се помина. Двете нещастни деца останаха съвсем сами. Стайко праметна през рамо дядовата си торба и подкара селските кози на паша из планината. А Генка от малка стана добра къщовница. Братът и сестрата растяха бързо като фиданки в градина — стройни и красиви.

Скоро Генка стана хубава мома за женене. Започнаха все почесто да се заглеждат в нея селските ергени. Не се плашеха от беднотията ѝ, стигаше им това, че тя е хубава и работлива.

В един пролетен ден Генка шеташе из къщи и позабравила сирашката си съдба, пееше. По едно време погледът ѝ се стрелна навън през малкото прозорче. В миг момичето занемя — пред схлупената им къщурка бяха спрели двама конници. Единият беше спахията Реджеп ага, а другият — помощникът му Джалил. Реджеп ага слезе от коня и похлопа на вратата. С подкосени крака, Генка се показва на прага.

— Я, излез, хубава моме, да те погледаме — започна турчинът.
— Нали за тебе сме дошли.

— Какво ще ме гледате, аго? За какво съм ви дотрябвала?

— Чух, че си хубавица и че в бедност живееш. Дойдох да те взема, ханъмка да те направя. Не е мястото тук за такава хубост.

— Добре си ми е тука, господарю. Нали си имам дом и мил братец?

— Ще дойдеш, хубава българко, ще дойдеш! Думата си на две няма да направя!

И Реджеп ага понечи да я хване за ръката. Спряха го големите черни очи на момата, които го гледаха умолително.

— Моля те, аго, позволи ми поне брата си Стайко да видя!

Помисли малко Реджеп ага, па току склони:

— Тъй да бъде! Виж се тази вечер с брат си, но ако утре пак ми откажеш, да знаеш, че добро не те чака!

Двамата турци бързо се метнаха на конете и изчезнаха от погледа на разтревоженото момиче.

Вечерта Стайко завари сестра си Генка разплакана и разтреперана.

— Не плачи повече! Няма да те дам на турците! — отсече той и ласкаво я погали по чернокосата главица.

Генка продължаваше да хлипа, но постепенно думите на брат ѝ я поуспокоиха. Тя повярва, че той ще успее да я спаси.

Рано сутринта братът и сестрата извадиха от раклата най-хубавата си майчина премяна. Стайко я облече, забради се с везана кърпа и забодеросна китка над ухото си. Така облечен всеки би го взел за сестра му. Дори родната му майка да излезеше от гроба и тя би го събркала — толкова много си приличаха близнаците.

А Генка облече братовите си дрехи, нахлупи ниско големия калпак и подкара селските кози на паша.

Останал сам в къщи, Стайко сложи в пазвата си остра кама и зареден пищов, останали от баща му.

Наскоро се чу конски тропот. Реджеп ага и Джалил идваха да вземат Генка. Агата викна отдалече:

— Хей, хубавице, готова ли си вече? Хайде да тръгваме!

Когато Стайко се подаде на прага, двамата турци ахнаха пред хубостта и гиздавата премяна на „момата“, зарадвани, че тя се е примирила и тръгва доброволно с тях. Реджеп ага се пресегна и „я“ повдигна, за да я сложи пред себе си на коня, малко озадачен от голямата ѝ тежест. После бързо препуснаха конете.

Когато излязоха от селото и навлязоха в гората, нетърпеливият Реджеп ага се наведе над „момата“ и се опита да я целуне. В този миг го преряза остра болка през корема. Той изохка силно, присви се и се строполи от коня. Джалил с изумление забеляза, че храбрата „мома“ хвана бързо поводите на коня и че в ръката ѝ блести окървавена кама. Турчинът обърна коня си и се опита да избяга, но Стайко захвърли камата и посегна в пазвата си за пищова. С точния си прицел свали от коня Джалил и препусна към гората.

Стайко намери сестра си с козите в планината. Двамата бързо напъдиха животните по посока на селото и поеха по пътеките на баща

си, страшния хайдутин Вълкан. Скоро събраха около себе си дружина от храбри момци и започнаха да мъстят на турците за злото, което те причиняваха на беззащитните поробени българи.

Генка и Стайко в селото си повече никога не се върнаха.

ВРАТА НА ЧЕТИРИДЕСЕТТЕ ДЕВОЙКИ

Това се случи много-много, отдавна. Толкова отдавна, че не се знае дори кои бяха нападателите. Чуждоземните нашественици успяха да завладеят крайморските селища, да заграбят всичко, което им попадна пред очите. Вземаха в плен и четиридесет девойки — най-стройните, най-красивите, които срещнаха по своя път.

Завоевателите докараха своите пленнички на нос „Калиакра“ и ги затвориха в последната пещера. Пред входа ѝ поставиха стражи и с нетърпение зачакаха настъпването на нощта. Тогава щеше да започне голямото веселие край буйните огньове и щяха да поделят красавиците помежду си. Това щеше да бъде голямата им награда за проявената храброст при завладяването на българските земи.

Момичетата, които до тогава не се познаваха, бързо станаха близки като сестри. Бяха събрани от най-различни села, но общата зла участ ги сближи. Нито една от тях не искаше да се гаврят с нея поробителите. Цял ден те оплакваха своята младост, първа любов и недоизживян живот. Път за спасение нямаше.

Тъй както се прегръщаха една друга и ридяха горчиво, изведнъж се чу глас:

— Има един начин да запазим моминската си чест и доброто си име!

Всички се обърнаха към девойката, която изрече тези думи и впериха в нея жадно очи.

— Какъв начин? Нали единствения изход е заварден от въоръжени стражи, а ние сме с голи ръце? — запитаха в хор нещастните девойки.

— Морето ще ни приюти! — посочи смелата девойка към малкото прозорче в скалистата стая.

Някои от момичетата се разридаха още по-силно. Млади бяха, не им се умираше. Но по-голямата част от тях бързо се съвзеха и започнаха да утешават останалите с думите:

— Няма вече живот за нас щом са ни докарали тук. По-добре да умрем, отколкото да станем играчки в ръцете на войниците. Нека

запазим моминската си чест!

Дълго се вайкаха девойките и оплакваха своя млад живот, но времето напредваше и те смело решиха съдбата си — по-добре смърт отколкото живот в робство. Погледнаха през прозореца, който се намираше над огромна пропаст. Отдолу вълните на Черно море се разбиваха с шумен плисък около балваните, натрупани под най-тесния издатък на носа. Слънцето вече клонеше на залез и разсипваше своите бакърено-червеникави багри по необятната морска шир.

С премалели сърца, девойките започнаха да се приготвят. Припряно заплетоха косите си една за друга да не би някоя страхливка да се откаже в последния момент от смелото решение. В средата се намираше най-красивата, най-храбрата девойка — тази, която реши съдбата на всички. Тя бодро направи крачка към прозореца и моминските редици от двете ѝ страни потрепнаха като крила на птица преди полет.

Никой не знае как се промъкнаха момичетата през малкия прозорец и как успяха да полетят едновременно към морските дълбини. Когато войниците ги забелязаха, те приличаха на ято жерави, устремило се към морето. Ръцете им бяха разперени, дрехите им се вееха от вятъра. Потресени от тази чудновата гледка, чуждоземците не се сетиха да направят опит да ги спасят.

Аленеещите от залеза морски води поеха в своята хладна прегръдка четиридесетте хубави девойки, приютиха ги завинаги в своите дълбини чисти и неопетнени.

От тогава и до днес лобната скала, надвесена над разпенените вълни на морето, носи името „Врата на четиридесетте девойки“ Тази легенда е като незагасващ маяк в мрака на безмилостното време. Маяк като фара на нос „Калиакра“, който неуморно осветява пътя на моряците в нощната тъма.

ГАБРОВСКИЯТ МОСТ

Много години живяха габровчани на двата бряга на река Янтра, без да има мост над нея. До пенливия водопад стоеше купчина камъни, наречена „Грамадата“, за да напомня на всички за безуспешните опити да се изгради мост. От двата бряга бяха прехвърлени по едно дебело дърво, по които минаваха само пешаци.

В един хубав пролетен ден през Габрово мина майстор Дамян от село Брацигово. Той огледа буйната река с двете жалки дървета, прехвърлени над нея и попита защо толкова голямо селище е все още без мост.

— Мястото тук е толкова едно прокълнато — отвърнаха габровчани. — Опитваха се и мост и воденица да градят, но злият дух от водовъртежа не позволи това. Той и сега всяка година си взема курбан и от хора, и от животни.

— Аз се наемам мост да ви направя — здрав и хубав.

— Ох, колко майстори като тебе минаха от тук, но... каквото съградяха през деня, нощя се събаряше. И ето толкова години грамадата камъни стои и никой не се наема вече мост да гради — казаха колебливо хората.

— Казах вече! Аз се наемам! — повтори майстор Дамян и се залови за работа.

Докараха още камъни, намериха се и хора да помагат. С голям мерак и надежда започнаха градежа. Но работата пак нещо не потръгна. Градеше майсторът два пъти и на третия го събаряше. Нещо все не му харесваше, нещо все не беше както трябва.

„Ех, жив курбан на този мост му трябва, а не сянка!“ — Каза си на ума Дамян и дълбоко се замисли.

На другия ден на строежа дойде хубава мома на работниците храна да донесе. Габровските моми и невести всеки ден се редуваха да хранят мъжете, които градяха моста. Всички загледаха прехласнатото дошлата девойка. В сините ѝ като водата във въртопа очи се оглеждаше слънцето, а лицето ѝ беше бяло, бяло като пияната във водопада.

„Тази ще е!“ — каза си майсторът и я запита:

— Моме хубава, ще ни изпереш ли завивките? Ще дам златна пара за наниза ти.

— Че защо да ги не изпера? Няма да ми се откъснат ръцете, я — отвърна девойката и бързо се залови за работа.

Переше тя, а майстор Дамян се любуваше на напетата ѝ снага, на дебелиите като смокове плитки, които пълзяха по гъвкавия ѝ гръб. Жалеше за младостта и хубостта ѝ.

За кратко време работната мома простря върху камъните добре изпраните черги. Переше вече последната, когато, под ръцете ѝ се изви воден вихър. Силно изплашена, момата изпусна чергата, но веднага се затича край брега да я догони. Успя да хване единия ѝ край, но водата я теглеше неудържимо. Досвидя ѝ да я пусне и беше повлечена заедно с нея.

Видя всичко това синът на майстора и се хвърли да спасява момата. Вече я беше достигнал и хванал, когато жестоките води в миг погълнаха и двамата. Събра се цяло Габрово на двата бряга да оплаче свидните жертви.

Заплака горчиво майстор Дамян. Беше останал без рожба той — удави се едничкият му син. По едно време каза на хората:

— Е, сега вече мостът ще стане, защото водният дух си взе мома и момък за курбан.

Така и стана. Най-после мостът беше изграден. Стана хубав за чудо и приказ. Тогава майсторът заръча на габровските ковачи да изковат колона с птичка. Когато го запитаха защо иска това, той отвърна:

— Тази колона ще напомня на всички за това как невинните жертви тук без поп се венчаха — мома габровка и момък брациговчанин. Без тях мост нямаше да има. Туй да знаете и тъй да разправяте навсякъде и на всички!

— Не разбрахме какво означава птичката — попитаха пак ковачите.

— А, птичката ли? Като птички изхвъркнаха двамата млади и се преселиха чисти и невинни на оня свят, за да можем ние, грешните, като птички да прехвъркваме от единия до другия бряг по този мост, който е тяхната вита снага, метнала се връз буйната Янтра.

Мостът нарекоха „Момин“ в чест на хубавата и работна мома, станала курбан за здравия му градеж. Но когато дойдоха турците и

направиха конака си до него, нарекоха го — „Конашки“ А името на купчината прокълнати камъни — „Грамадата“ се пази и до днес. Върху нея се издига статуята на Рачо Ковача — основателят на Габрово.

Наложиха се старият мост над Янтра да бъде съборен, за да се изгради днешния красив железобетонен мост, който прилича на тежка ръка, просната от бряг до бряг, ниско над буйните води, усещаща бягащата им близост. От стария мост са запазени само красивата колона и надписа, които се съхраняват в градския музей.

„СЛЯПОТО ГАНЕ“

Върбишкият куюмджия Ради имаше четири дъщери — Мария, Цона, Михна и Гана, коя от коя по-хубави, но най-хубава беше най-малката — Гана. Имаше и един син Христо. Всички те бяха работливи и добри, та радваха сърцето на стария си баща. Трите дъщери и синът се бяха вече задомили, останала бе само най-малката — Гана. Затова тя ходеше на нивите с брат си Христо и младата му жена. Старите им родители оставаха в къщи да се занимават с домашната работа.

Беше по жътва. Христо, Гана и буля й отидоха на нивата в местността „Стублицата“. Тази местност е част от високата вълниста равнина, заобикаляща Върбица, която се простира от самата планинска верига, на изток от прохода, известен с победата на хан Крум над Никифор Фока.

Беше хубав летен ден. Натезжалите от зърно класове, придобили цвят на самородно злато, сякаш сами подканваха младите жетвари да се наведат над тях и да ги откъснат от майката земя, която ги бе хранила достатъчно време. Птиците пееха жътварските си песни в клоните на дърветата и веселяха хората, излезли да прибират реколтата. Подухваше лек ветреца и разнасяше жегата.

Стройната снага на осемнайсетгодишната девойка се привеждаше леко над примамливите класове и те бързо лягаха в подредените ръкойки след нея. Сърпът често, често проблясваше в чевръстата ѝ ръка. Бялото ѝ лице с хубавите черни очи блестеше срещу слънцето и сякаш искаше да го засенчи с хубостта си. Христо едва смогваше да върже в снопи ръкойките на двете жени. Любуваше се на сестра си и мислеше: „Ех, Гане, Гане, кой ли ще е късметлията стопанин да ти стане? Чий ли дом ще украсиш с хубостта си и зарадваш с работливостта си?“

Гана и буля ѝ запяха хубава жетварска песен, в която се говореше за голям бекет, за младост и любов. Звънките им гласове се понесоха над житните поля. Но наскоро песента нещо накара двете млади жени да вдигнат глави и... о, ужас — срещу тях бързаха двама турци. А турците никога не идваха на полето за добро. Те се втурнаха към

хубавата мома Гана, за да я отвлекат. Брат й Христо се хвърли пред нея, за да я прикрие. Но похитителите го събориха на стърнището, близо до синора, и започнаха да го ритат и тъпчат.

Двете жени отначало останаха като вцепенени, като ударени от гръм, но Гана бързо се съвзе при мисълта, че ще убият брат й, а нея ще вземат и потурчат. И както беше със сърп в ръка, тя започна да удря нападателите на батя си где-където свари. Турците не успяваха да се бранят и се чудеха откъде се взема тази сила в хубавата крехка девойка. А тя все удряше и удряше. Но стана така, че сърпът закачи едно клонче от трънака на синора, което я шибна силно през очите. В миг момата ослепя. И пак продължаваше да удря...

Облените в кръв турци по едно време забелязаха, че девойката вече удря напосоки, защото не вижда и станаха, та си отидоха.

Вечерта братът и жена му доведоха в къщи сляпата девойка. Хората започнаха да й викат „сляпото Гане“.

Доживя сляпата жена Руско-турската война и все питаше докъде са стигнали руснаците, приближават ли Върбишкия проход. Често думаше: „Те се бият с пушки и саби, а аз имах само сърп...“

„Сляпото Гане“ посрещна освободителите като излезе на пътя. Като чу конския тропот, угасналите й очи за пръв път зарониха радостни сълзи.

Когато се зажени синът на брат й Христо, сляпата леля поиска да я заведат при младата невеста. Дълго я опипва с пръсти и накрая каза: „Хубава си. И в тъмното те виждам. Косите ти са меки и гладки като коприна, само дето не знаеш руси ли са или черни...“ А на сватбата й подари сандъка с чеиза си, който на нея така и не й потрябва. После свали златните обици от ушите си с думите: „На, вземи, булка, тези обици, които аз не дадох под фередже да идат. Носи ги със здраве!“

От поколение на поколение се разказва историята на девойката Гана, която бе потопила в тъмнина живота си, за да запази българския си род и име.

ИВАНЧОВА ПОЛЯНА

Дядо Иван прекарваше повечето време на кошарите си, които се намираха на една поляна сред боровата гора, близо до Вършец. С него живееше внучката му Миглена — отрано останала сираче.

От чистия въздух и прясното мляко, под топлите грижи на дядо си, момичето израстна хубаво, стана добро и работливо. Веселите песни и пъргавата му шетня сгряхаха самотната душа на стареца, радваха сърцето му.

Миглена ставаше рано, грижеше се за овцете и се надпяваше с птичките в гората. После отиваше за вода на топлия лековит извор. Никога не вървеше сама. Сподиряше я вярното ѝ куче, наоколо подскачаха катерички, птиците извиваха своите нежни трели сякаш само за нея.

В една пролетна утрин Миглена издои овцете, без да пее като друг път. На сърцето ѝ беше нещо тъжно. Като че ли я мъчеше някакво неясно предчувствие. Учуден от нейната безпричинна тъга, дядо ѝ побърза да я изпрати на извора. Вярваше, че ходенето до там ще я ободри. Но Миглена се върна този път по-бързо от всякога. Запъхтяна, тя каза на дядо си, че е чула конски тропот по пътя откъм село Спанчевци. Кучето продължаваше ожесточено да лае.

— Дядо, дядо, кажи сега какво ще правим? Това навярно са турски конници — питаше разтревоженото момиче.

— Не се бой, дъще! Ще ги посрещнем както подобава и толкова. Ние българите сме гостоприемни хора. Гост на пътя си гладен не оставяме — успокояваше я дядо ѝ.

Не след дълго турците похлопаха на вратата на дядо Иванчовата колиба. Дядото и внучката посрещнаха любезно неканените гости. Дадоха им прясно мляко, нагостиха ги добре. Турците ядоха и пиха до късно след пладне. На софрата се поизпуснаха да кажат къде и защо отиват. После поискаха дядо Иван да ги преведе през Козница планина, за да стигнат по-бързо до Сердика. Зер на другия ден много работа ги чакаше.

Дядо Иван направи незабелязано знак на внучката си да излезе малко навън. Успя да ѝ каже:

— Слушай, момичето ми, аз съм стар и болен, не мога да водя конниците по пътя за Сердика. Тая работа ще я свършиш ти! Добре, че можеш да яздиш кон. Нали разбра, че те отиват да измъчват и убиват беззащитни хора? Какво ще правиш не зная, но те не бива да стигнат до там.

— Добре, дядо. Не се безпокой! Аз зная как да ги „преведа“ през Козница — отвърна внучката и побърза да се приготви за път.

Турците дадоха кон на Миглена и потеглиха преди залез-слънце.

Яздеше момичето най-отпред на колоната по стръмните пътеки, водеше турците насам-натам из планинските усои докато се стъмни добре. Конниците започнаха да нервничат, да го ругаят. Страхуваха се, че девойката не знае добре пътя или пък нарочно ги мотае.

Най-после Миглена по-скоро усети, отколкото видя в тъмнината приближаващата се голяма пропаст. Трябваше да скочи изведнъж, за да не разберат хората от колоната зад нея какво става. Без да поспре дори за миг, девойката пришпори коня и се хвърли в пропастта. След нея наскачаха един след друг всички турци.

Миглена изпълни заръката на дядо си. Никой от поробителите не стигна до Сердика да върши пъкленото си дело. Тя беше възпитана от дядо си така, че не пожали своя млад живот, за да спаси няколко души от големия град.

По-късно местността, в която се намираха кошарите на дядо Иванчо, хората нарекоха „Иванчова поляна“, в чест на стареца, възпитал своята внучка в дух на омраза срещу завоевателите и голяма любов към онеправданите.

Едва ли има човек в България, който да не е ходил или поне чувал за „Иванчова поляна“. Всяка година хиляди и хиляди хора, които почиват в град Вършец, посещават тази чудна местност. Дишат там чистия уханен въздух, слушат сладкопойните птици и мислят за онова далечно жестоко време.

БИТКАТА ЗА СЪРТА

Хората от село Асъл бейлии (сега Блъсково) живееха мирно и тихо. Асъл бей, синът на стария Тефик бей, беше началник на Сърта, владееше целия този край. Дълги години християни и мохамедани живееха в мир и сговор. Събираха се по копан и по жътва, на празници и на сватби.

Сърта се намираше встрани от оживените пътища, далеч от кърджалийските и хайдушките пътеки, потънал в зеленината на околните дъбови гори. Родът на Асъл бей беше силен, предприемчив и властен. Близо век успяваше да опази чифлика и селото от буйните кърджалийски набези. Но ето че синът на Хасаноглу — водач на разбойниците в Смядовския балкан, проводи една вечер хабер на Асъл бей. Искаше да се утрои откупа за спокойствието на хората от Сърта и четири хубави „гяурки“ за харема на някакъв цариградски военнопочалник.

Асъл бей се разгневи и изгони пратеника. Той знаеше, че откупът все някак ще се събере, но не можеше да прежали родителската мъка и поруганата чест на младите български момичета.

След като бе изпроводен пратеникът, без да се изпълнят исканията на Хасаноглу, за цялото село настъпи трескаво очакване. Като по даден знак на мегдана пред бейовите порти се събраха млади и стари, християни и мюсюлмани. Всички чакаха с нетърпение да чуят тежката дума на Асъл бей.

— Ще се съюзим и дружно ще се браним! — отсече беят, защото знаеше, че мирният труд беше сближил хората на Христа и Аллаха.

Започна усилена подготовка за отбрана на чифлика. Бяха завардени пътищата, откъдето се очакваше пристигането на кърджалийските разбойници. Опасността пред общия враг бързо сплоти хората.

И ето че неканените гости не закъсняха. Пристигнаха на коне. Битката за чифлика продължи три дни. На защитниците помагаша всички без разлика на вяра, пол и възраст. Много пъти беше отблъсквана атаката на кърджалиите. Някои от тях, озлобени от

неуспеха, отиваха и обираха обезлюдените къщи на верните бранители на чифлика.

Няколко души от християните предложиха на бея хитър план — да развържат и разгонят конете на нашествениците. Без тях те щяха да са наполовина победени.

Наистина планът за среднощната атака беше добре обмислен. Явиха се и десетина мюсюлмани доброволци. Тъмнината и изненадата се оказаха на страната на смелчаците. Всичко приключи до разсъмване тъй както беше замислено. Много от хората на Хасаноглу бяха посечени по къщите, където се търкаляха пияни. Беше ранен и самият главатар на разбойниците, който все пак успя да се измъкне с част от дружината си. Нападението над чифлика на Асъл бей и селото беше последният му набег.

Повече никой не посмя да наруши мирния живот на Сърта, защото знаеше, че българи и турци, братя по кръв и съдба, даваха решителен отпор на разбойническите банди, които върлуваха из техния край.

ЯНИНА ГРАДИНА

Беше жътва. Моми и невести превиваха кръшни снаги над натежалите от зърно класове, сърчно размахваха ръкойки и ги трупяха на снопи.

По едно време се чу конски тропот. Младите жътварки бързо хвърлиха паламарките и се разбягаха коя накъдето свари. Само една мома не можа навреме да избяга. Това беше Яна — най-хубавата, най-гиздавата в село Бобошево. Тя идваше откъм бистротото кладенче и носеше две тежки стомни студена вода за ожаднелите си дружки.

Като видя турците, тя хвърли стомните и хукна да бяга, но беше вече късно. Видя я един от тях и занемя пред хубостта ѝ. Не се спусна след нея да я догони. Продължаваше да стои, да я гледа като бяга и да се любува на гъвкавия ѝ момински стан. Други двама турци понечиха да се спуснат след нея, но той им направи знак да се откажат. Объркани, двамата се заковаха на място. Види се, бяха негови подчинени щом начаса изпълниха повелята му.

Един ден Яна копаяше в градината си с цветя. В тази добре гледана градинка се кипреха какви ли не цветенца, от хубави, похубави. Те сякаш протягаха нежно главици към хубавата си стопанка, за да ги погали. Но сърцето на Яна тръпнеше в неясна тревога при мисълта за грозния поглед на турчина, когото беше срещнала на нивата преди няколко дни. Затова тя копаяше, без да се радва на своите творения като друг път.

Изведнъж нещо изтрополя до дървената портичка на градината. Девойката уплашено вдигна глава. В миг тъмен облак засенчи яносините ѝ очи. Срещу нея стоеше същият онзи турчин със страшния си сладен поглед. Цветята тъжно сведоха главици. Яна изпищя и побегна. Къщичката им беше в горния край на селото, близо до дъбовата гора. Девойката бягаше в тази посока, но знаеше, че и там не може да се укрие от похитителите си.

Мушна се в гората. Бягаше напосоки, през дупки и трънаци. Храстите изподраха краката ѝ, клоните я шибяха безмилостно през

лицето. Горещи сълзи се стичаха по изранените ѝ бузи. Озлобени от неподчинението ѝ, турците настървено бягаха след нея в гъстата гора.

Разбрала, че не може да им убегне, Яна започна да се моли: „Мили Боже, дай ми сили да стегна до височината! Българка съм и такава искам да остана!“

Тичаше девойката през глава и на ум се прощаваше с майка и баща, с мила сестрица и първо либе. Силите започнаха да я напускат. Падаше на земята, кръстеше се с треперещи ръце и пак се надигаше.

С последни сили се закатери по стръмнината. Турците все повече я приближаваха. Девойката все по-горещо молеше Бога да ѝ даде сили да стигне до езерото. И тя успя. Макар и много изморена, Яна се изправи гордо до езерото. Турците също бяха успели да се изкачат на височината. Те видяха, че момата, макар и изподрана, изглежда още по-красива при залез-слънце. Последните лъчи на небесното светило галеха прощално измъченото ѝ лице.

Яна се обърна към турците и викна с гневен глас:

— Проклети да сте навеки, вий жестоки поробители! Гледайте как българка умира, но вярата си неменява!

После бързо се хвърли в ледената прегръдка на езерото.

Окаменели пред тази страшна и красива гледка, турците не успяха да попречат на Яна да умре като истинска българка.

Минаха години. Водите на високите планински езера се отточиха, а земята се вдлъбна навътре. Хората започнаха да наричат това място „Янина градина“. А там, където капаха сълзите на момата, започна да извира чиста вода студена. Над нея изкусни майстори-дюлгери съградиха чешма белокаменна. Който мине от тук студена водица да пийне и мълком българката Яна да спомене.

СЮЗАН

Няколко години преди идването на Ботевата чета в долната махала на град Враца, наречена Хармана, се засели възрастен турчин на име Хасан ефенди. Българи и турци останаха учудени от това, че богатият турчин реши да живее в българската махала.

Хората научиха, че този човек дълги години е бил управител на митница в Османската империя и натрупал доста пари, но защо бе избрал малкия градец Враца за последно пристанище, никой не разбра.

Хасан ефенди живееше с дъщеря си Сюзан, която тогава беше на около 30 години. Всички се чудеа защо е останала неомъжена след като е хубава и доколкото разбираха много добра. Големите ѝ черни очи ласкаво грееха изпод витите ѝ като гайтани вежди и гледаха хората с много обич. Сюзан не криеше лицето си като другите туркини, които тя старателно отбягваше. Често правеше опити да се сприятели с българки, но те учудени я подминаваха. Просто не знаеха как да се отнасят с нея — нали все пак бе туркиня, а и името ѝ такова едно странно. Много приличаше на френско, но всъщност бе персийско и означаваше „изпепелена от любов“.

Богатият турчин беше особен човек. Винаги носеше голяма жълта броеница от кехлибар. Не беше приказлив, но срещнеше ли българин, първи го поздравяваше. С турците не общуваше, гледаше ги някак отвисоко и затова те никак не го обичаха. В къщата му рядко влизаха чужди хора. Само понякога привечер, когато хората се прибираха по къщите и залостваха портите си, го навестяваше поп Димитър от Възнесенската черква. За тези посещения научи ходжата на града ѝ се закани пред турците, че ще го каже на мюдюрина.

При преминаването на Ботевата чета град Враца се напълни с редовна турска войска, башибозуци и черкези. Хората от Врачанския революционен комитет бяха арестувани и избити. Малцина от тях успяха да се спасят.

Българите се движеха като сенки и очакваха всичко лошо. И то не закъсня. След боя при Милин камък разгневените турци се

нахвърлиха върху беззащитните врачанци. Още през първия ден бяха убити повече от 30 души.

След пладне в къщата на българчето Ангел Димитров дотича задъхана и силно обезпокоена дъщерята на Хасан ефенди — Сюзан. Със сълзи на очи, тя съобщи грозната вест — най-големият убиец Мустафа ага се заканва да изколи с хората си на мегдана всички български деца от махалата Хармана. След като разказа това на родителите на Ангелчо, девойката го хвана за ръчичка и хукна да събира децата от махалата, за да ги скрие в своя дом. Някои българи даваха децата си на турското момиче, а други бързаха да ги скрият в църквата „Дванадесет апостоли“.

За кратко време Сюзан успя да събере у дома си 14 деца. Тъкмо бе довела последното — малката Марийка, когато към къщата им се втурна разярената тълпа, предвождана от Мустафа ага.

Освирепелите турци блъскаха вратата и сипеха обидни думи по адрес на Хасан ефенди и дъщеря му. Изплашените деца се притискаха до своята покровителка Сюзан и тихичко ридаеха. Накрая домакинът не издържа, отвори вратата и попита:

— Как смееш Мустафа ага да нахълтваш така у дома на правоверен, без той да те е поканил на гости? Ще се оплача където трябва, така да знаеш!

— Хасан ефенди, предай ми децата на гяурите, които си скрил у дома си и аз ще се махна! Трябва да ги изчистя до крак, за да се затрие гяурското им семе.

— По-скоро се махай от очите ми! — страшно разгневен, извика високо Хасан ефенди. — Срамота е да воюваш с децата, ага!

Но агата не спираше да блъска по вратите с хората си и да вика обидни думи. Тогава Хасан ефенди неочаквано за всички, извади от джоба си малък английски револвер и стреля в нахалния неканен гост.

Мустафа ага падна на земята, превивайки се от болки. За миг настъпи пълна тишина, която скоро бе нарушена от няколко изстрела. Хасан ефенди падна убит до вратата на собствения си дом като верен страж на беззащитните дечица вътре.

— Спрете, спрете, магарета недни! — едва се чуваше слабият глас на ранения Мустафа — Върнете се ви казвам!

Дали страхът от убийството на правоверен или нещо друго накара Мустафа ага да се откаже от замисленото злодейство, това

никой не разбра. Бабаитите му го грабнаха на ръце и си отидоха.

Така 14-те български деца бяха спасени от ятагана на озверените поробители. Когато опасността отмина, скритите в мазето деца се поуспокоиха и започнаха да се оглеждат наоколо. Направи им силно впечатление това, че по стените имаше окачени икони и портрети на непознати князе и войници. На една от картините имаше изобразен лъв, изправил глава до някакъв войник.

Девојката със странното име Сюзан остана без баща, но беше довольна, че успя да спаси невинните дечица. Галеше ги по главите и им разказваше, че тя и баща ѝ са потомци на потурчени българи, родом от Осман пазар (сега град Омуртаг). Вече три поколения служеха на Османската империя, но съхраняваха обичта към рода си и доколкото можеха помагаха на българите.

Останала сама, без близки хора, обградена от обичта на спасените деца и родителите им, Сюзан доживя Освобождението на България от османско иго. Радваше се от сърце заедно с българите, но съвсем наскоро почина от огненица. Погребаха я по християнски. Така бе пожелала тя в предсмъртния си час. Съседите ѝ поканиха за опелото поп Димитър от Възнесенската църква, приятеля на баща ѝ.

„ЦИГАНСКО ПОЛЕ“ И „МОМИНА МОГИЛА“

Беше ранена пролет. Всичко в природата се събуждаше за нов живот. Птиците долитаха от юг, дърветата се обличаха в зелената си празнична премяна, тревите и цветята плахо подаваха главици изпод прегръдката на любящата ги земя. Пастирите започнаха да изкарват на къра овцете и говедата. Чуваше се кучешки лай и звън на хлопатари. Размърдаха се и циганите и тръгнаха по пътищата със своите катунни.

Един цигански табор пое по пътя от Берковча (сега град Берковица) за Пирот. В него имаше и една българска девойка, която циганите отгледаха от малка. Преди около 1516 години старият циганин беше намерил в едно село малкото момиченце, което плачело край умирация си баща. Цялото семейство било изклано от турците. Кой знае как бяха пожалили детето. Бабата, дядото и майката били вече мъртви. Циганинът затворил очите на бащата и взел детето. Малкото момиченце вече беше станало хубава мома. За нея циганите казваха, че денем затъмнява слънцето, а нощем свети по-ярко и от луната. Тя беше не само красива, но сладкодумна и обичлива, та млади и стари гледаха да подхванат приказки с нея.

Привечер циганският табор разпъна шатрите си на една красива поляна над местността „Здравченица“ в берковския балкан. Мъжете напалиха големи огньове, около които започна буйно веселие. Жените бързо приготвиха храната и се присъединиха към мъжете. Скоро всички се понесоха в буен танц на поляната. Еех, буйна циганска веселба! Само циганите умеят да се веселят така истински, от сърце.

Късно вечерта оттам мина една хайдушка дружина, която скоро се присъедини към пируващите цигани.

По едно време байрактарят на четата започна да се заглежда, в българската девойка, по чието хубаво лице играеха бакърени отблясъци на огньовете. За ужас на циганите, тя също започна да отвръща на погледите му. Не след дълго хайдутинът стана и отиде при нея.

— Я кажи ми, хубава моме, защо живееш при циганите? Нямаш ли си свои баща и майка? — запита я той.

— Родителите ми са убити от турците, байрактарю, отвърна тъжно девойката — пораснала съм при циганите.

— А братя и сестри нямаш ли? — продължи да я разпитва хайдутинът.

— Зная, че сестрица нямам, но баща ми като умираше каза, че съм имала братец, който имал голяма бенка на лявата си гръд. Да съм го дирела по този белег — каза момичето.

Едва чул тези думи, четникът разкъса ризата си и показа бенката.

— Батко! — промълви смаяното до немай-къде момиче.

— Мила сестрице! Най-после те надох! — обезумял от радост, извика байрактарят и само след миг братът и сестрата се притиснаха в здрава прегръдка след тъй дълго чаканата среща.

Свирнята и танците край огньовете секнаха. Всички наблюдаваха трогателната среща между изгубените един за друг брат и сестра в продължение на толкова време. Хайдутите се радваха с радостта на своя побратим, а циганите се косяха от яд.

После байрактарят поиска от войводата разрешение да вземе девойката в дружината. Войводата се съгласи на драго сърце, но циганите не я даваха. Един през друг започнаха да викат, че тя е отраснала при тях и че в табора ѝ е мястото да живее и умре. Братът пък се опитваше да каже колко дълго я е търсил из всички краища на страната, когато научил, че само тя е жива от цялото нещастно семейство. Настана страшна олелия. Тъй като никой не отстъпваше, циганите измъкнаха остриите си ножове, а хайдутите — пищовите.

Завърза се жестока битка. Най-яростно от всички се биеше млад и хубав циганин, който обичаше момичето и се надяваше то да му стане жена. Хайдутите неведнъж предлагаха на циганите да прекратят неравния бой и да се разберат с добро, но последните не искаха и да чуят за това. За кратко време всички цигани бяха избити освен най-стария от тях, който не взе участие в това безсмислено кръвопролитие. На другия ден старият циганин със сълзи на очи и неизказана болка в сърцето погребва на поляната всички мъртви. Затова тя оттогава и до днес носи името „Циганско поле“.

А младият циганин, влюбен в българката, макар и тежко ранен, успя да забие нож в гърба ѝ. Брат ѝ я взема на ръце и я изнесе горе на височината. Девойката се мъчи цяла нощ и рано сутринта издъхна като стискаше до болка ръката на неутешимия си брат, вперила жаден

поглед в изгряващото слънце. Безкрайна беше мъката на хайдутина, току-що открил единствения си близък човек. Погребаха я с хайдушки почести. От тогава тази височина прие името „Момина могила“.

Старият циганин стоеше настрана докато зароят момичето, което беше отгледал и обичал като свое. За няколко часа беше загубил всичките си близки хора.

— Проклета да бъде таз черна турска робия, дето зарад нея толкоз души се затриват! — промълви той и тръгна с натежала стъпка по пътища незнайни.

РАДИНА ДУПКА

Падаха под ятаганите на поробителите крепост след крепост, селище след селище. Родопчани ги посрещаха с камъни, хвърляха шипове, за да ранят конете им, мятаха стрели, врящи казани, запалена борина. Влизаха и в ръкопашен бой с нашествениците, хванали здраво секири, коси, боздугани.

Свиваше се пръстенът около светилищния връх Карлък. Нападателяте обсадиха карлъшките крепости Турлата и Градището. Храбрите им защитници водиха тежки боеве четиридесет дни и нощи. Биеха се отчаяно и не се предаваха. Турците не можаха да спечелят битката с бой. С хитрост откриха водопровода и го прекъснаха. Измъчените за вода бранители на крепостта се изтеглиха от Турлата нагоре към високия връх — Карлъка. Но не успяха да стигнат до него. Жестоко сражение се разрази в подножието му, в местността, наречена по-късно „Кокалица“.

Смелите защитници падаха един след друг, но никой не мислеше да се предава. Там, където падаха трупове, поробителите не даваха и пиле да прехвъркне, камо ли човек да се приближи. Убитите останаха непогребани. Месата им се разложиха. Птиците прелитаха над тях с грозен грак. По-късно костите им се белееха отдалече и всяваха ужас. Затова и оцелелите планинци нарекоха тази местност „Кокалица“.

Гелският край беше жестоко разорен, но не мислеше да се предава. Все димеше по тези места някой и друг комин. Някои гелци избягаха на юг, други — на север, а трети отиваха чак в Странджа планина, но после пак се завръщаха по родните места. Нали тук са се люлели люлките им, нали тук са звучали песните им край разорените сега огнища?

Завоевателите решиха да накажат село Гела заради непокорното му население. Превърнаха го в сборен пункт за събиране на момчета, взети за еничари от родопския край.

Родителите на тези обречени деца се съпротивляваха по различен начин. Едни се сражаваха и загиваха, други криеха своите момчета в горите, трети умираха под ятаганите заедно с децата си. Имаше и

такива, които удряха на горещи молби пред турците. Всеки предпочиташе собствената си смърт, пред това да гледа как откарват детето му към Анадола.

А имаше и такива майки, които осакатяваха нарочно момченцата си, за да ги спасят от еничарството. Майката на малкия Иванчо от село Гела не се реши да осакати чедото ся. Тя отиде да потърси помощта на игумена Агапий от Гелския манастир. Със сълзи на очи тя го молеше да намери начин да умилостави главатаря на еничарите. Но всичките молби на игумена отидоха напразно. Той имаше чувството, че по-скоро планината ще го чуе и разбере, отколкото този жесток човек. Тогава старият човек реши да хвърли своя последен коз. Пред ридаещата майка и насъбралите се хора от Гела, той каза на еничарския главатар:

— Еех, ти коравосърдечни главатарю! Ако не знаеш, да ти кажа — и тебе съм кръщавал в манастира на Гела. Не разбра ли, че искаш да вземеш детето на сестра си Рада? Та това момче е кръстено на тебе — Иван. Ти си негов вуйчо! Нима сърцето ти не го подсказа и не се смили?!

При тези разкрития на игумена като че ли гръм падна върху хората, които бяха там. Като се посъвзеха от изненадата, те зачакаха с трепет отговора на главатаря. С изумление забелязаха, че по лицето му не трепва нито едно мускулче. После върху него се появи страшна гримаса и думите му поразиха насъбралите се хора:

— Да се затрият от лицето на земята Гела, Гелския манастир и гелските обитатели! Да се съсече на парчета игумена Агапий!

Събориха манастира на Гела и съсякоха неговия игумен. Отвлякоха малкия Иванчо, еничарин да го правят. Нещастната му майка загуби разума си и хукна по родопските пътища. Где когото срещнеше, протягаше ръце към него и се молеше: „Дайте ми детето! Искam си детето!“ Такава несвясна, тя трогваше сърцата дори и на най-закоравелите турци, но нали на собствения си брат-еничарин не можа... После се засели завинаги в една пещера, която и до ден-днешен носи името ѝ — „Радина дупка“.

Ако случайно минете по тези места, вие непременно ще чуете шепота на тревата по „Кокалица“ и ромона на бистрата речица, които все разказват и разказват приказки за онези страшни времена.

„ЗЛАТНИ“ РЪЦЕ

Прочу се Ангел Ковача като много добър майстор не само в своето село Три кладенци, Врачанско, но и в цялата околност. Радост беше за всеки, който отиде при него за някаква ковашка услуга, да наблюдава движенията на сръчните му ръце. Хората казваха, че има „златни“ ръце и все повече го търсеха. А и не вземаше скъпо за работата си, дори на по-бедните даром правеше по нещо.

По онова време село Три кладенци беше притежание на известния с голямата си жестокост Кадир ага. Мало и голямо беше проплакало от безчинствата на този алчен и зъл владетел.

В една тъмна нощ двама пандури на Кадир ага разбиха заключената врата у дома на Ангел Ковача и нахълтаха при него. Започнаха да му искат злато.

— Нямам злато, ефендилер — отговаряше им Ангел и упорито мислеше по какъв начин да се отърве от нападателите.

Разярените пандури започнаха да го бият като казваха:

— Гяурите говорят, че имаш „златни“ ръце, а ти казваш, че нямаш злато, а... Сега ще те накараме и майчиното си мляко да кажеш:

Турците напалиха камината, нагорещиха веригата и го завързаха с нея. Нагорещиха и ковашките му клещи и започнаха да го щипят с тях пред очите на децата и жена му. Селският ковач стискаше зъби и издържаше някак на мъченията, но неговите мъчителите замисляха нещо още по-жестоко. Нагряха железни шипове и ги насочиха към децата. Нямахше как, бащата трябваше да даде всичко, което имаше, за да спаси семейството си от гибел. Каза, че има малко закопани жълтици под кочината в двора.

Пандурите веднага го оставиха и хукнаха към указаното място. В това време жената отвърза измъчения ковач и намаза раните му с мас. После побърза да извика комшиите си да им помогнат, да се отърват от нощните похитители.

Няколко дни след тази случка настъпи страшна буря. Заваля пороен дъжд. През този ден Кадир ага като никога беше излязъл сам из селото, без пандурите си. Намираше се близо до къщата на ковача,

когато започна бурята и поройния дъжд. Не свикнал да ходи пеша, той съвсем закъса в силния порой. Тежаха му мокрите дрехи, краката му не се повдигаха във водата. Агата похлопа на вратата у ковача и му заповяда да го пренесе на гръб до чифлика му.

Якият ковач клекна и Кадир ага се качи на гърба му. В тъмнината Ангел понесе своя тежък товар право срещу гъола в края на селото. Нагазил в дълбоката вода, той го завъртя с голямата си ковашка сила и го запрати в най-дълбокото. После се спусна към него и натисна главата му в мътната вода. В бурята и дъжда не се чу ни вик, ни стон от устата на давящия се турчин-изедник.

Върна се в къщи ковачът, смени мокрите дрехи и цървули, взе торбичка с хляб и напусна селото. Отиде във Врачанския Балкан, където скоро се намериха и други избягали като него мъже. Събралите се смелчаци решиха да отмъщават на турците заради поруганите свои близки и роднини, за целия поробен български род. Ангел Ковачът тук намери своето истинско призвание. Той правеше ножове, поправяше оръжието на своите събратя. Имаше щастието да дочака Освобождението и да се прибере при своето измъчено семейство.

ТОДОРИНИ КУКЛИ

В село Спанчевци (Михайловградска област) някога живееше красива девойка. Казваше се Тодора. Тя имаше гъсти гарвановочерни коси, очи тъмни като маслини, бяло лице, алени устни и тънки, извити като гайтани вежди. Снагата ѝ беше стройна и тънка като млада тополка. По хубост нямаше равна наблизо и далеч. Дори слънцето се спираше на небето да се порадва на красотата ѝ. А беше и много работна — нищо не се опираше на сърчните ѝ ръце.

Турският бей от град Берковча (сега Берковица) харесваше Тодора и искаше да я вземе в своя харем. Сладният му поглед изпод гъстите черни вежди често я сподиряше кога ходеше на герана за вода или пък се хванеше на хорото сред мегдана. А девойката си имаше либе — байрактаря на хайдушката дружина, която обикаляше тъдява. На честите задирания на турчина, тя отвърщаше с думите:

„Аго, клетва съм се клела, първо ми либе хайдутин, първо венчило — той ще е!“

Думите на Тодора все повече и повече озлобявала бея и накрая той реши да погуби хайдушката чета. Дълго дебнаха турците дружината из долини и чукари и накрая успяха да я обкръжат. Завърза се тежко сражение, в което намериха смъртта си всички хайдути. А в това време мома Тодора се приготвяше за сватба. Беше направила дарове за всички момци от дружината на своя любим. Когато достигна до нея грозната вест, че всички хайдути са убити, тя отиде на мястото на неравната люта битка и дълго плака неутешимо.

От горещите сълзи на момичето потекоха ручейчета, които стигнаха чак долу до Вършец. На мястото, където те се скриха в земята, след време избликнаха топли минерални извори. Там по-късно построиха бани, където хората и сега лекуват своите болки като се мият и пият от сълзите на нещастната девойка.

След като оплаква три дни и три нощи своя любим и другарите му, Тодора стана и развърза бохчата, която носеше. Бързо започна да кичи камъните и дърветата наоколо със своя чеиз. Тихичко назоваваше имената на хайдутите и поставяше на поредния камък или дърво я

риза, я пешкир, я нещо друго. Но когато стигна до трите високи скали над Вършец се оказа, че няма вече какво да сложи — даровете се бяха свършили. После се досети, че винаги носи у себе си трите кукли, с които си бе играла като малка. Макар и с мъка, реши да се раздели с тях. Взема ги и ги постави по една на всяка височина.

Накрая огледа всичко и остана доволна. Беше направила нещо като погребение на хайдутите със своите сватбени дарове. Но когато се обърна и заслиза надолу видя, че турска потеря идва насреща ѝ. Продължи смело да се движи напред. Когато приближи групата, тя забеляза, че боят се усмивва победоносно. Тогава тя му викна със силен глас:

„Аго, не бързай да се радваш! Ти няма да бъдеш господар нито на живото, нито на мъртвото ми тяло!“

После бързо се обърна и заизкачва нагоре. Достигна голямата височина и мигом се хвърли долу в пропастта. Турците я гледаха занемели и не успяха да ѝ попречат. От тогава и до днес трите височини над Вършец се наричат „ТОДОРИНИ КУКЛИ“.

ВЕЛИКАТА СЪБОТА

За българския народ настъпиха тежки времена. Фанатизираните османски орди обсаждаха родопските села с остри ятагани в ръце и повеждаха населението към насилствено ислямизиране. Който приемеше новата вяра, оставаше жив, който откажеше, биваше съсичан. Малко хора успяваха да се измъкнат от обсадата, да оставят дом и близки и да се укрият в планините, където запазваха своята вяра. Озверените кърджалии бяха минали вече през много села от Хасковския край.

Хората от сегашното село Поповец с ужас очакваха пристигането на кърджалийската и еничарската орди начело с ходжата Юнуз. Мъчително бавно се нижеха дните и безсънните нощи. Така дойде великата събота.

Късно вечерта звънът на клепалото покани вярващите в черквата и скоро цялото село се запъти към нея. Стари и млади, мъже, жени и деца — всички бяха облечени в празничните си премени. Черквата бързо се препълни. Със свити сърца хората слушаха възкресенските песнопения. Те не можеха да съсредоточат мисълта си върху праведния живот и свето дело на Божия син, който бе умрял на кръста, за да изкупи безбройните човешки грехове. Само децата очакваха с радост времето, когато ще им дадат червените яйца и ще им позволят да си ги чукат едно друго.

Изведнъж в черквата нахълта разярен османлия с кървав ятаган в ръка. След него пристъпваше важно, важно ходжата Юнуз. В първия миг всички занемяха, песнопенията секнаха, а после се разнесоха женски писъци и детски плач. Треперещите ръце на поп Нестор изпуснаха кръста. Хората приеха това като страшно знамение.

Скоро в черквата влязоха свирепи еничари и започнаха да изтикват с ятаганите си всички навън. Вързаха ръцете на поп Нестор и го блъснаха най-отпред.

Косите на хората се изправиха от ужас, когато видяха навън няколко дръвника и върху тях окървавени брадви. А наоколо нахвърлени чалми и фереджета.

Попът събра сетни сили и се обърна към своите съселяни с думите:

— Братя и сестри, чуйте ме за последен път! Вие виждате как еничарите, които са наши братя по кръв, съсичат на дървниците цели семейства, без да пожалят дори невинните дечица. Нека сега всеки сам реши по кой път да тръгне — да види децата си в кръв преди да умре или да приеме исляма и да стане като тези тук... главорези... Избирайте, мили хора!

Поп Нестор изтърпя голям позор — той не пожела да умре да не би след него всички да изберат смъртта и затова беше обрязан в присъствието на ходжата Юнуз и принуден да приеме неговото име.

По такъв начин всички хора от село Поповец, а и от почти всички села в Източните Родопи бяха принудени да приемат исляма. Единствен от Поповец се спаси само Димо Коларят, който не беше в черквата, ами пасеше воловете си на отвъдния баир. През нощта преди да бъде опожарена черквата, той успя да вземе в дисагите си църковните книги и няколко икони. После отиде в Бачковския манастир да ги занесе и да се укрие.

Прахът на времето отдавна, отдавна е покрил със забрава тази стара-прастара история. Остана само песента за потурчения поп Нестор. А и селото носи неговото име — Поповец, за да напомня вечно за онова жестоко време на насилствена ислямизация на българското население.

МЪКАТА НА КАЛОТИНЦИ

В местността „Калотин“, близо до днешното село Агатово някога имаше голям извор. Бистрите му води течаха надолу към гъстите гори. Край него живееха българи в малко селце до гората. Те работеха неуморно за турския бей, който живееше в Агатово. По-надолу от извора се беше сгушила малка воденичка, в която селяните мелеха брашното си. Тежък беше животът им, но те бяха много трудолюбиви и все някак свързваха двата края.

Но, не щеш ли, един ден се случи беда. Беят беше дошъл да види дали са ожънати нивите и дали са остригани овцете. Той водеше със себе си своя любим син — палаво и непослушно дете. Без да разбере бащата, момчето се отскубна от своите придружители и затича към събралите се наблизно българчета.

Бейският син отдалече започна да им показва юмрука си. Тъй, както детето вървеше и бълваше обиди срещу българските деца, устремило към тях грозен поглед, не сети кога стигна до извора и падна във водата. Силната струя го завъртя и мигом го погълна. Никой не можеше да го спаси. Удави се бейското дете, а българчетата се разбягаха уплашени.

Не след дълго беят се върна при извора и потърси своя любимец, но той беше вече мъртъв. Турчинът закрещя яростно и започна да бие где когото свари. Заплаши, че жестоко ще отмъсти на всички българи, макар че никой от тях не беше виновен за смъртта на бейското дете.

Скоро дотърча и майката-кадъна, още по-яростна от бея. Тя пищеше и гонеше децата, които и без това бяха много уплашени. За бедните българи настъпи страшно време.

На другия ден по настояване на майката всички те бяха заставени да засипват извора. Цял ден носиха пръст и камъни и на мястото на извора издигнаха голяма могила. Водата беше спряна, но жестокото отмъщение тепърва предстоеше.

През нощта шепата изплашени и изтощени от непосилния труд селяни се събраха край бедните си къщурки. Чудеха се що да сторят, та да избегнат жестокото отмъщение на бейското семейство. Накрая взе

думата най-старият жител на селото. Той каза: „В своя дълъг живот съм се убедил, че беят е жесток човек. Тук вече за никого от нас живот няма да има. А и водата е спряна. Ще умрем от жажда в тази суха равнина. Трябва да бягаме, мили братя! Трябва да тръгнем още тази нощ и да дирим друго място за живеене, защото много добре зная какво ни чака тук“.

След думите на стареца голяма мъка обхвана бедните хорица, но те знаеха, че той е прав. Жените се разтичаха по къщите, бързо събраха най-необходимото и го натовариха на колите. После сложиха и децата в тях и поеха по горския път на изток. Мъжете поведоха стадата след тях.

Нещастните бежанци денем се укриваха в горите, а нощем пътуваха. След седмица стигнаха землището на днешното село Калтинец Великотърновско. Харесаха земята и там се заселиха като запазиха името на селото си. Тази местност и до сега носи името на отдавнашните си заселници.

А на сутринта беят изпрати заптиетата да избият всички българи, но те не намериха там никого. Разярени от това, че са надхитрени, те подпалиха селото. Дълго време след това стоя съвсем самотна малката воденична, докато накрая и тя се срути. Днес до нейните останки е изградена нова чешма.

Случи ли ви се да минете по този край, вие ще видите пресъхналата долчинка, обрасла с тръни и трева и ще си представите как някога тук са текли бързоструйните води на големия извор. Ще изникне в представите ви и малкото селце, приютило се до голямата гора. Ще ви натъжат жалките останки на малката воденичка...

Тихото шумолене на житното поле в равнината и шуртенето на водата от новата чешма ще ви нашепват тайните на отдавна отминалите години. Тогава вие ще разберете голямата мъка на шепата калотинци по родното огнище, което те са били принудени да напуснат, бягайки от острия османски ятаган.

МОМИН ВИР И МОМИН СКОК

Живееше в село Емен, Търновско хубава мома на име Неда. Яносините ѝ очи грееха като звездици на бялото ѝ лице, а аленочервените ѝ устни бяха готови всеки миг да се разтегнат в усмивка и да покажат белите ѝ, наредени като синци зъби. В гъстите ѝ руси коси сякаш бе посипан златен пращец.

Неда беше не само голяма хубавица, но и много работлива, та млади и стари все нея хвалеха. Често си мислеха нейните съселяни кой ще е този щастливец, когото Неда ще си избере за годеник. Но девойката не се бави много със своя избор. В селото им живееше момък-левент на име Никола. Двамата бяха лика и прилика като два стръка иглика — както казват старите хора.

Двамата луди-млади се срещаха привечер при воденицата край река Негованка. По цял ден Неда работеше и пееше и колчем се сетеше за това, че вечерта ще види Никола, сърцето ѝ прималяваше от сладка болка. А кога се момъкът и девойката срещнеха, нивгаж времето им не стигаше да си изприкажат колко много се обичат.

Оставаха вече броени дни до сватбата им. Младите нямаха търпение да свържат съдбите си в едно. Но... по това време турският бей от съседното село Мусина реши да вземе в харема си три хубави девойки от село Емен. Сред избраните беше и Неда.

Турските заптиета отидоха в село Емен да вземат момите. Опитва се Никола да ги отърве от похитителите, но беше начаса убит. Девойките хукнаха към скалите на север от селото. Турците бягаха по петите им. С мъка успяха да се изкачат на скалите над големия вир.

Пред нещастните момичета имаше само два пътя — турския харем и смъртта в студения вир. Някоя от тях не се поколеба в своето решение. Разбраха се без думи. Бързо разплетоха хубавите си дълги коси и ги сплетоха в една обща плитка. После се хвърлиха едновременно в тъмната и хладна прегръдка на дълбокия вир.

Трогнат от съдбата на злочестите девойки, от голямото им желание да запазят своята вяра и моминска чест, народът нарече мястото на тяхната смърт — „Момин вир“, а намиращият се по-надолу

по реката водопад — „Момин скок“. А Еменският каньон на река Негованка е изключително живописен и с право увековечен с тези две хубави названия.

ДОБРАНИН ДОЛ

Преди много, много години в село Реселец, Плевенско, живееше мома Добрана. Тя по всичко оправдаваше името си. Беше много добра и послушна, отнасяше се с голяма почит към възрастните, обичаше децата. Стар и млад гледаше с нея на приказка да се спре, защото беше много сладкодумна. А каква хубавица беше само... Слънцето често се спираше на небето, за да я погледа и ѝ се порадва. По-добра къщовница от нея в селото нямаше. Затова и ергените не само от Реселец, но и от съседните села обикаляха около дома ѝ.

В дола край селото имаше хубав извор, където вечер девойките ходеха да си наливат прясна вода студена. Там ги причакваха момците, за да им напият менците и да им вземат росните китки.

Мълвата за хубавата мома Добрана се носеше из селата наоколо и ергените се надпреварваха да ѝ напият водата. Но девойката още си нямаше избраник. Не бързаше да се задомява. Беше ѝ хубаво в родната къща при стари баща и майка, при мил братец. Сърцето ѝ замираще при страшните слухове за османлиите, които вече заробваха страната.

Ето че не мина много време и турците завардиха калето над Реселец. Опитваха се да го превземат и после да завладеят селото. Но дните минаваха, а те все не можеха да узнаят откъде му е входа, та да нахлуят в него. Всички мъже от селото бяха на калето и даваха решителен отпор на нашествениците.

Една вечер мома Добрана отиде сама да налее вода от извора в дола. Брат ѝ и баща ѝ бяха на калето. Девойката се наведе да напълни белите си менци и изведнъж видя как до нея се спряха тежковъоръжени османлии, сякаш от земята изникнаха. Уловиха момата и започнаха да я разпитват от къде може да се влезе в това дяволско кале. Тя упорито мълчеше. Започнаха да я бият. Добрана пак мълчеше като че ли беше онемяла. Отсякоха ѝ едната ръка. Момата стискаше зъби и пак нищо не казваше. После отсякоха и другата ѝ ръка. Тогава тя каза:

— Спуснете се по отсамната страна — посочи тя с глава, защото нямаше вече ръце — и ще влезете в калето.

Зарадвани, поробителите хукнаха към посоченото място. Бързаха да изненадат в гръб обсадените в калето българи. Но Добрана ги беше насочила право към пропастта, в която те докато се усетят наскочаха и загинаха.

При злочестата мома бяха останали двама турци да я пазят и се наслаждават на големите ѝ мъки. Но когато те видяха как другарите им изчезнаха мигновено, сякаш вдън земята потънаха, веднага доубиха девойката.

Долът, в който се намираше бистрият извор и където загина храбрата мома Добрана, хората нарекоха „Добранин дол“. А след време изградиха и хубава чешма. Да пият минаващите оттам пътници студена водица и хубавата Добрана да споменават. Че тя не пожали младост и живот, за да защити своето село от върлите нашественици.

РУСКИНО БЪРДО

Около средата на деветнадесетия век в околностите на сегашното село Ушинци живееше момиче на име Руска. То беше дребно и слабичко, но много пъргаво и работливо. С радост вършеше всякаква къщна и полска работа, но най-много от всичко обичаше да пасе палавите агънца от стадото на баща си.

Хората бяха свикнали да виждат Руска на поляната с каменист терен, близо до местността „Пчелина“. Заболо хурката под връзките на престилката си, момичето чевръсто сучеше тънката нишка и пееше. Често, често подвикваше на отдалечилите се агънца, като припикаше от камък на камък. Тънкото ѝ гласче ехтеше по цял ден из чукарите. Познаваха го не само агънцата и кучетата от стадото, но и всички, които минаваха оттам. Селяните се чудеа кога почива това момиче. Рано, рано сутрин то се изкачваше на бърдото и поздравяваше изгряващото слънце. Вечер пак оттам го изпращаше като му махаше с ръце за сбогом.

По онова време по тези земи скитаха най-различни разбойници. Те нападаха мирните хора в полето и горите, вземаха где що намерят у тях. Понякога ги измъчваха жестоко и дори убиваха. Отвличаха добитък и млади девойки. Неведнъж налитаха те и на рускините агънца. Баща ѝ се страхуваше и все я молеше да не излиза вече на паша. Ала момичето имаше храбро сърце и не се боеше от разбойниците. Когато те се приближаваха до стадото и опитваха да отмъкнат някое агне, Руска вземаше камък от бърдото и го хвърляше по тях с думите:

„На ви, проклетници! Бял ден дано не видите, дето сте зинали на чуждо да налитате!“ А бърдото беше осеяно с много камъни, които в слабичките ръце на момичето придобиваха страшна сила. Всеки камък, хвърлен от Руска по разбойниците, поразяваше. Едни оставаха на място, а други със счупен крак или ръка бързаха да се отдалечат от това място.

Скоро славата на смелото момиче се разнесе из околните земи. Вече никой не смееше да посегне на агънцата му. Така Руска запази

стадото на баща си, а съселяните му започнаха да наричат бърдото — „Рускино“.

В една свежа майска утрин Руска чу свирня на кавал някъде откъм върха на бърдото. Свирнята се лееше като планински поток. Девойката остави агънцата и заприпка нагоре по бърдото да види кой свири така хубаво. Младостта в нея пееше като вятър в листата на брези. Скоро тя съгледа един хубав момък, който седеше на голям камък и унесено свиреше.

— Ей ти, какво си се разсвирил така? Ще ми подплашиш агънцата — подвикна Руска на момъка.

— Толкова лошо ли свира? — засегна се той.

— Аа, не... — смотолеви Руска и засрамена наведе глава.

— А тебе не те ли е страх да бродиш сама по чукарите? — запита я момъкът!

— Че защо ще ме е страх? Ти не си ли чувал за мене? Аз съм страшилището за разбойниците — изпъчи се Руска.

— Чувал съм, чувал — отвърна момчето като гледаше крехката ѝ фигурка.

— Защо тогава не се боиш от мене? Ами ако взема някой камък и го запратя по тебе? — заплаши Руска.

— Че как тъй ще вземеш камък? Та нали аз не крада агънцата ти? — възмути се момъкът.

— Вярно бе, не крадеш — прихна Руска да се смее. От смеха ѝ се зарази и момчето. Дълго се смяха двамата млади.

А после... хората наоколо започнаха често да виждат Руска и момчето на Рускино бърдо. Тя пасеше агънцата и предеше, а той свиреше на кавал. Чудната мелодия насищаше въздуха с неземно очарование. Дори птиците се запираха да я послушат.

Двамата млади се задомиха ѝ живяха дълго и щастливо. Създадоха челяд, чиито внуци и правнуци и днес живеят в селата Ушинци, Желязковец и Пороище, в градовете Разград и Русе. А каменистото бърдо все тъй напомня за храброто момиче Руска, което бродеше из него и се справяше както може с размирниците от онези смутни времена.

БУЛКИНСКИ ГРОБИЩА

Един момък от село Ичме (днешното Стефан Караджово) си хареса мома от село Паракьой. Малкото селце, в което беше израсла хубавата мома, се намираше между землищата на днешните села Голямо Крушево, Денница и Оман.

Вдигна се голяма сватба. Близките на момчето отидоха в Паракьой с волски коли да вземат булката и роднините ѝ. На връщане към Ичме сватбарите спряха, за да си починат животните.

Беше чуден летен ден. Хората поседнаха на полянката, която сякаш беше застлана с пъстротъкан губер, осеяна цялата с цветя. Пчелите весело жужаха, прелитайки от цвят на цвят, а от гората долитаха нежните трели на сладкопойните птици. Беше време само за веселба. И хората решиха да направят сватбата сред природата. Бързо разстлаха по тревата шарените кърпи и сложиха сватбарските гозби. Писнаха гайдите, залюля се кръшно българско хоро. Младоженците се усмихваха щастливо като гледаха как всички се веселят добре. Децата с радостни викове гонеха пъстрокрилите пеперуди.

В разгара на буйното веселие никой не забеляза как се появи башибозушка орда, сякаш изведнъж изникна от земята. Сватбарите изтръпнаха, веселото им настроение се изпари като дим. Нямаше как, поканиха нечаканите гости на трапезата си.

След като хапнаха и пийнаха добре, булката по стар славянски обичай започна да дарява всички по ред. Даряваше, даряваше, но нали имаше повече хора, отколкото бе предполагала, даровете ѝ не стигнаха.

Не остана дар и за главатаря на ордата, който седеше на другия край на трапезата. Булката сведе виновно очи. Започна да реди извинения пред сърдития главатар, но той скочи озлобен и даде нареждания на хората си да изколят всички българи. Главорезите му това и чакаха. Цялата местност „Янъ кашлъ“ се огласи от предсмъртните писъци на деца, жени и мъже. Скоро всички вече бяха мъртви, остана само булката. Главатарят я държеше пред себе си и се чудеше дали да не я пощади заради голямата ѝ хубост и да я направи своя робиня.

Но разбойниците започнаха да му се присмиват, че е започнал да става милостив. Тогава той извади острия си ятаган и хвана момата за дългите златисти коси. Отрязва като на пиле хубавата ѝ глава и я хвърли на главорезите си с думите: „Дръжте! Дано не кандисате на кръв!“ После башибозуците вземаха всичко, което можеше да се вземе от мъртвите и изчезнаха в гората.

На другия ден дойдоха близките на жестоко изкланите сватбари. Изкопаха гробове на мястото на тяхната смърт и ги погребяха, оплаквайки ги жално. Положиха в един гроб телата на младоженците, които нямаха късмет живи да се радват един на друг. После оградиха всеки гроб с камъни, за да се знае, че там са погребани християни. По-късно хората нарекоха това място „Булкински гробища“.

През време на кърджалийското движение жителите на село Паракьой често биваха нападани и избивани, а къщите им опожарявани. Ето защо те бяха принудени да се изселят в близките села. И днес личат останките от това нещастно село.

Личат и 53-те гроба на избитите сватбари в гората. Когато хората минават край тях скланят глава пред тези невинни жертви, потръпват при мисълта за кървавата сватба от онова далечно време на робство жестоко.

ЛОШОТО ДЪРВО

Мало и голямо, християни и мюсюлмани бяха проплакали от Махзар паша. Грабеше той чифлици, ниви и гори, изземваше имота на бедните хора от селата Дурач^[1], Юнузабдал^[2], Голяма Ада^[3], Калово^[4], Карарнаут^[5] и Кичук Кокаржа^[6]. И все малко му се виждаше. Да имаше как целия свят да заграби, толкова голяма беше лакомията му. А селяните караше безплатно да му работят. На кого ли не се оплакаха нещастните хорица, но никой не можа да им помогне.

Най-после, измъчени докрай от този ненаситен и зъл паша, те решиха да го съдят. Но от къде пари за това? Нали той беше им ограбил всичко? Решиха селяните последното си зърно да продадат, ризите от гърбовете си да смъкнат, но пашата на съд да призават.

Дойде най-сетне дългоочакваният ден на съдебното заседание. То се проведе под вековния бряст във Воден, Разградска област. Огромното дърво беше разперило яките си клони над поляната, която сякаш беше застлана с пъстротъкан китеник. Пчелите весело жужаха над уханните цветя, а птичките се надпяваха, скачайки от клон на клон върху грамадното дърво. А в краищата на полянката се гушеха малки дървета, гледащи със завист към големия бряст, който им беше отнел всичко, дори сладкопойните птици.

Събраха се представителите на ограбените селяни, дойдоха и свидетелите — християни и мюсюлмани. Накрая се появи и Махзар паша. Вървеше тежко, тежко, наметнат с атлазено наметало и с дълъг чибук в устата. Седна на миндерлъка под дървото и се облегна на дебелия му ствол. Кръстоса крак връз крак и поглади важно, важно гъстата си черна брада. После натисна с гръб дървото и погледна нагоре да види дали се мърдат клоните му. Натисна още веднъж, хвърли горд и страшен поглед наоколо и рече:

— Е, селяни, видяхте ли дървото да се клати? Не видяхте. Колкото аз разклатих големия бряст, толкова и вие мене ще разклатите. Така да знаете!

Пристигнаха и съдиите — все стари аги с дълги бели бради и черни наметала. Само един от тях беше млад и облечен във военна

униформа.

Най-после започна делото против пашата. Съдиите дълго разпитваха пострадалите селяни и свидетелите. Всички доказваха нечуваните своеволия, безмерната лакомия и тежките злодеяния на пашата. От тях се възмути дори разградския мюдюрин Мехмед ефенди. Махзар паша се ядоса и викна:

— Какво ги слушате, агалар! Те всички лъжат — и християни и мюсюлмани. Нима не виждате, че мюсюлманите са новоприети в исляма? Вярa не им хващайте!

Прекратиха разпитите. Вече всичко беше ясно на съда и той произнесе присъдата си. Махзар паша трябваше да върне всички незаконно заграбени имоти и да престане да притеснява селяните от околните села.

Времето, обаче, минаваше, а пашата нито имотите връщаше, нито се отказваше от безплатния труд на селяните и от всякакви други насилия над тях. Измъчени, хората изпратиха делегация от християни и мюсюлмани до главния управител на град Русе, а после отнесоха въпроса и до Цариград.

А селяните колчем минеха покрай вековния бряст го проклинаха, защото той беше станал ням съюзник на техния мъчител Махзар паша. Започнаха да го наричат „ЛОШОТО ДЪРВО“ и да го подминават като нещо, прокълнато и от Бога.

[1] Дурач — Дурач. ↑

[2] Юнузабдал — Йошиново. ↑

[3] Голяма Ада — Острово. ↑

[4] Калово — Дянково. ↑

[5] Карарнаут — Голям Извор. ↑

[6] Кичук Кокаржа — Малък Поровец. ↑

РАДА

Рада — единствената дъщеря на Руси Папазоолу, когото всички почитаха в Хърсово, беше най-личната мома в селото. Бог я бе дарил с всичко хубаво на този свят — лицето ѝ грееше като ясно слънце, беше добра къщовница, на нивата никой не можеше да я наджъне, нито пък да я надпее. За всекиго намираше добра дума и затуй всекиму се искаше с нея приказка някаква да подхване. Сърцето ѝ беше толкова обичливо, че ѝ се искаше целия свят да прегърне. Беше и смела девойка — за нея хората казваха, че има страх само от Бога.

Дето ходеше Рада, все пееше, радваше сърцата на млади и стари в селото. Но се случи беда. По време на Кримската война край Хърсово отседна керван турска войска. В продължение на една седмица хората от селото бяха подложени на грабежи и всякакви безчинства от турските аскери. Младите жени и девойките побързаха да се изпокрият из тайните скривалища по махалите.

Един ден когато турците претърсваха Ерлийската махала, откриха скривалището на жените и нахълтаха в него. Нахвърлиха се като зверове върху беззащитните жертви. Тук беше и хубавицата Рада, дъщерята на Папазоолу. Върху нея врхлетяха двама яки войника, завързаха я и я подкараха към турския лагер край селото.

Вървеше момата, блъскана от своите похитители и мислеше: „С мене вече е свършено. Все едно ханъма няма да стана. Трябва само по-скъпо да им продам живота си.“

С неимоверни усилия Рада успя да скъса връвта, с която бяха превързани ръцете ѝ и бързо измъкна ятагана на единия от аскерите. Сякаш невидима сила юнашка изпълни цялото ѝ същество, и тя успя да съсече и двамата си похитители преди те да разберат какво става.

След това Рада побегна и се изкачи на една малка могила край пътя. Няколко турци, станали неволни свидетели на тази случка, се хвърлиха към храбрата мома, но тя се защитаваше смело с гол ятаган в ръце.

Нападателят на Рада скоро се убедиха, че не ще могат да я хванат жива. Затова един от тях стреля с пушка. Смелата мома падна

мъртва на могилата. Бакърените лъчи на залязващото слънце погалиха нежно хубавото лице на Рада. В красивите ѝ очи бе застинала ненавистта към поробителите. Турците от злоба я насякоха на парчета и я оставиха там.

Съселяните ѝ я погребяха и дълго жалиха за нея. Селото опустя без Рада — най-личната мома в него. А могилата от тогава носи нейното име — „РАДИНА“.

ВЪЛО ВОЙВОДА

Народният закрилник Вълло войвода бродеше из усойте между селата Бежаново и Ъглен от Ловешкия край. Той водеше дружина юнаци, които бяха излезли в горите да отмъщават на поробителите. В края на петия век откакто бяха заробили българския народ, те станаха много жестоки — безчинстваха и издевателствуваха над беззащитното българско и дори над ислямизираното население повече от всякога.

Строен и напет, Вълло войвода беше юнак над юнаците. Славата му на хубавец и смел хайдутин, на истински защитник на слабите се носеше из целия Ловешки край. Не бяха малко момите, които въздишаха по него. Но той си имаше вече изгора — овчарката Маринка от село Ъглен. Тя също беше прочута хубавица. А как само свиреше на кавал! По цял ден чудните звуци огласяха местността „Червената стена“, ширнала се високо над река Вит. А беше и безстрашна — бродеше из планинските усой, без да ѝ мигне окоето.

Турците разбраха накъде тегли сърцето на Вълло войвода и започнаха да дебнат Маринка. Обикаляха често местността „Мартиновските колиби“ където двамата млади се срещаха.

Овчарката Маринка беше умно момиче. Всеки ден по залез-слънце тя оглеждаше най-внимателно околността и надуваше кавала на „Червената стена“. Вълло я слушаше оттатък реката във „Вълчи дол“. Весела ли беше свирнята, това означаваше, че няма опасност и късно вечерта Вълло минаваше през Вит и идваше в колибата при Маринка. Но свиреше ли девойката тъжната песен „Бягай, Вълло, бягай брайно, че турци те гонят“, хайдутинът веднага хващаше горите на местностите „Дадан“, „Камен дол“, „Каленишкото усое“ и „Гущера“.

От своя страна Вълло също дебнеше турците, които се опитваха да му направят засада. През една тъмна нощ той ги изварди и успя да вземе лулата на билюкбашията докато спеше. На нейното място остави бележка със следното съдържание: „Както ти взех лулата, така ще ти взема и главата! Да знаеш с Вълло войвода шега не бива!“

Вълло и другарите му имаха верни приятели от съседното село Бежаново, където живееха много потурчени българи. И те като своите

братя българи пъшкаха под ярема на робството. В лицето на Въло и дружината му те виждаха свои спасители. Винаги се радваха когато хайдутите печелеха битките с общия враг — турските аги и българските чорбаджии.

Големи услуги на Въло войвода правеше дядо Абдурахман Байрямов. „В жилите ни тече една кръв“ — му казваше често при срещите си с него дядо Абдурахман и го предупреждаваше къде и кога ще правят засада на четата. Така хайдутите избегнаха много сражения с поробителите.

Въло доживя до Освободителната война и се записа доброволец. Биеше се рамо до рамо с руските войници и загина на връх Шипка през 1877 год. като опълченец.

Овчарката Маринка дълго го оплаква жално. Години наред хората слушаха тъжните мелодии на кавала ѝ. По-късно тя се задоми за помощника на Въло войвода от дружината му. Първия си син те кръстиха Въло, на името на незабравимия народен закрилник.

ГРОБЦЕТО

Из родопския край върлуваха кърджалии и еничари. Те нападаха и ограбваха беззащитните села. Бродеха като диви зверове по пътищата, из полята и горите, жадни за плячка и хубави жени. С много голяма жестокост се отличаваше разбойническата банда на Емин ага от село Книжовник, Хасковско. Откъдето минеше тя, след себе си оставяше само смърт и запустение. Емин ага и хората му бяха винаги озлобени и много алчни. Обикаляха навсякъде, грабеха, отвлечаха моми и невести, биеха где когото сварят, убиваха.

Беше празник. Стари и млади излязоха на мегдана сред селото. Скоро се изви кръшно хоро от моми и млади невести. Хората ги гледаха и им се радваха. Но изведнъж на мегдана се появи, сякаш изникна от земята, един от хората на Емин ага — Кара Осман. Със засукани мустаци и накривен фес, с ръка върху ножа, втикнат в пояса му, той тръгна към хорото. Младите жени се разпищяха и хукнаха да бягат. Остана само невеста Добра. Като слънце грееше хубавото ѝ лице сред опустелия мегдан. Впил сладострастен поглед в хубавите ѝ очи, турчинът я приближи и улови през кръста.

Ленко, младият мъж на Добра, видя всичко това и врѣхлетя върху Кара Осман. Бързо изтегли ножа от пояса му и го заби в изпъчените гърди. Крайно изненадан, турчинът не успя дори да гъкне.

След това Ленко хукна към гората, която майчински го приюти. Скоро събра дружина, която започна да мъсти на турците за безбройните им безчинства.

В сегашното село Стамболово, Хасковско тогава имаше много храбри момци, които отиваха в хайдушката дружина на Ленко. Най-смелият сред тях беше Вълко. Той носеше в пояса си остра кама и чифте пищови. Беше готов винаги да се притече в помощ на бедните и слабите. Не правеше разлика между християни и мюсюлмани, които често взаимно си помагаха в онези тежки времена.

През една тъмна нощ Емин ага влезе в Стамболово със своята банда главорези. Скоро пламнаха къщите и плевните. Много хора

паднаха под кървавия ятаган на разбойниците. Бяха отвлечени млади невести и девойки. Между тях беше и либето на Вълко.

Научиха хайдутите за това и нападнаха бандата. Жестока битка се води до залез-слънце. Кървав беше този залез за хайдушката дружина. Войводата Ленко прибягваше от дърво на дърво в голямата дъбова гора и окуражаваше своите хора, обкръжени от турците. Силите бяха неравни и всички хайдути — избити. Само Ленко беше останал жив, но не искаше да попадне в ръцете на бандата. Затова бързо налапа дулото на вярната си пушка.

По-късно, когато вековната дъбова гора край село Стамболово беше изсечена, селяните оставиха неотсечени толкова дървета, колкото бяха падналите в боя хайдути.

Тези дървета-паметници и сега напомнят на всички за подвизите на народните закрилници. Мястото, където бяха погребани хайдутите, хората нарекоха „Гробцето“. Тази местност и до сега носи това име, а двадесетината вековни дъбове са живите свидетели на онези смутни робски времена.

ОТМЪЩЕНИЕ

Поп Мартин от село Скалско, Дряновско беше добър и благ с всички хора. Затова и цялото село го почиташе и обичаше много. За всекиго имаше добра дума, всекиму добър съвет даваше. Бог беше го дарил с хубава жена и още по-хубава дъщеря.

Но случи се така, че в селото веднъж замръкна русенският паша. Поп Мартин любезно го покани у дома си. Посрещна го дружелюбно и го нагости добре.

Пашата похапваше сладко, сладко от хубавите гозби и току подмяташе погледи към хубавата попадия. Тя му хареса много и той пожела да я има в харема си. Успя да ѝ пошушне, че ще я заведе в Цариград и с удоволствие забеляза, че тя не остана равнодушна към обещанията му.

На другия ден пашата поблагодари на попа за хубавото си гостуване и тръгна за Русе.

След една неделя поп Мартин получи покана от пашата да му погостува в Русе с цялото си семейство. Нищо неподозиращият човек накупи цял куп подаръци и тръгна за Русе с жената и дъщерята.

Цяла седмица поп Мартин се наслаждава на голямо внимание и високи почести в семейството на пашата. Но дойде време да си тръгват. Попът започна да се приготвя за път, но жена му стоеше настрана. Това го учуди много. После тя му каза, че остава при пашата. Сякаш гръм падна върху главата на добрия човек. След като се посъвзе от голямата изненада, попът започна да увещава жена си да не го прави за срам пред съселяните им, но не успя да я трогне и склони. Тогава човекът покани дъщеря си да тръгват, но и тя отказа.

Отчаяният поп не можа да понесе този срам и да се върне сам в селото си. Хвърли расото и „хвана хайдушките пътеки“. Скоро се сдружи с Вълчан войвода и му изповяда голямата си мъка. От тогава двамата станаха неразделни другари. Бродеха с дружината си из Дряновския и Габровския край и помагаха на ограбените, на озлочествените хора. Не преставаха и да кроят планове за това как да отмъстят на русенския паша.

Най-после успяха да научат кога и откъде ще минат пашата и попадията с дъщеря си на път за Цариград. Хайдутите ги чакаха на удобно място. Дойде тъй дълго чаканият ден за разплата. Пашата пътуваше с голяма охрана, но смелите хайдути успяха да избият заптиетата и да пленят живи пашата и двете жени.

Попът и другарите му ги зазидаха живи, заедно с хазната в близката пещера.

— Нека да ядат злато и сребро, че те бяха тъй алчни за тях! Да спят на камъните в пещерата, вместо в харемите на Цариград! — благослови ги попът, плю и отмина.

И до днес иманяри търсят това заровено в пещерата богатство, но напразно. Казват, че земетресение някакво съборило „пещерата на отмъщението“ и съвсем я заличило.

МОМИЧЕТО И ЗЛАТНОТО СЪКРОВИЩЕ

Живееха в село Топчии двама братя — Иван и Петър. И двамата бяха лични и напети момци. Хората се радваха на хубостта и трудолюбието им. Момите лудееха по тях.

Но ето, че изведнъж решиха да не аргатуват повече на турци и български чорбаджии и „хванаха“ гората. Скоро се чу за тях, че станали върли разбойници. Започнаха да нападат всеки, който замръкне по пътя и носи нещо що-годе ценно в себе си. Не гледаха турчин ли е, българин ли е, познат или непознат.

Родната им майка неведнъж ги прокле, баща им се отрече от тях, сестра им си изплака очите от срам и мъка.

Говореше се, че за няколко години братята събрали голямо имане. Криеха го в някаква пещера, близо до селото, чиито тайни входи само те си знаеха.

За беда и двамата харесваха най-личната мома в Топчии — Биляна. Решиха да я отвлечат. Речено-сторено. Затвориха девойката в пещерата при съкровищата си, оставиха ѝ храна и вода за няколко дни и пак тръгнаха по пътищата да грабят и убиват. Но скоро се скараха и по-малкият Петър уби брат си Иван. Възрадва, че огромното богатство и Биляна ще останат само за него, той се впусна стремглаво в нови битки за нови плячки. Алчността му нямаше край. Скоро обаче и той получи заслуженото си възмездие — беше убит.

Чакаше Биляна да се върнат двамата разбойници, чакаше да я насилват и убият, плачеше горчиво. Мъчеше се да отмести големия камък на изхода, но силите ѝ недостигаха, а и той стоеше там от много, много години. Досети се, че пещерата има друг таен вход, през който се промъкват братята.

Като се луташе насам-натам из пещерата да го дири, попадна на несметните богатства, които бяха примъкнали тук двамата злодеи. Какво ли нямаше там — огърлици, пръстени, обици, златни монети. Не им се зарадва. Искаше само да се измъкне от там и после да доведе своите бедни съселяни да си вземат от тях ковкото искат.

Храната ѝ вече свършваше, силите я напускаха. Не можеше вече дори да плаче. Бродеше като сянка из пещерата. Тъкмо когато беше вече съвсем отчаяна и слаба, случайно откри тайния вход. Измъкна се от своя затвор и със сетни сили стигна до дома си. Като влизаше при родителите си каза: „Да знаете колко пари, колко злато има там...“ и припадна. Когато се свести, започна безконечно да повтаря това изречение.

Мъчиха се хората да узнаят от злочестата девойка къде е тази пещера, но напразно — тя нищо не помнеше. Беше си загубила ума, горката, от преживяните ужаси в пещерата. Не познаваше никого, не знаеше коя е. От голямата ѝ хубост нищо не остана. Побледняха някога свежите ѝ бузи, погледът ѝ помръкна, гъстите ѝ черни коси се прошариха и започнаха да капят. Белите ѝ като синци зъби изпопадаха. Заприлича на измъчена старица.

Напразно водиха Биляна по пещери и по чукари. Тя сочеше с пръст към всички и с писък бягаше към селото. Наскоро се помина и отнесе тайната в гроба си.

От поколение на поколение се предава легендата за момичето и златното съкровище и хората копаят ли копаят, но земята ревниво пази своите тайни.

Но в някой хубав ден това съкровище, опръскано с много кръв и сълзи, запазило тайните на много човешки драми, ще бъде намерено и поставено в нашите музеи. Ще го съзерцават хората и ще виждат в него да блестят чистите сълзи на нещастното момиче от онова далечно мрачно време.

ГРАМАДАТА

Хубава е габровската река Янтра. Скача неудържимо по белите камъни и приветствува стария майстор Рачо Ковача — основателят на селището, застанал твърдо сред разпенените ѝ бързеи върху остров от скали, наречени „Грамадата“. Всички габровчани знаят историята на тези скали и я предават от поколение на поколение.

Някога на тяхното място имаше голям водопад. Хора и животни се страхуваха от буйния водовъртеж. Викаха му „Дяволският въртоп“ и разказваха, че в него живее зъл воден дух. Никой не смееше да се изкъпе или да преброди реката близо до него, за да не го погълнат бездънните води.

Но изникналото тук село на Рачо Ковача растеше по-бързо и от гъбите край Янтра. На левия ѝ бряг се заселиха придошлите нови бежанци от Лудогорския край. Хората започнаха да мислят, че двата бряга на реката трябва да се свържат с мост. Докараха камъни, събраха пари и намериха майстор-кюпрюджия чак от Дебърско. Пазариха го за калпак жълтици мост да им направи.

Доведе майсторът цяла чета дебърчани, които веднага започнала да дялат камъните и мост да градят. Но работата нещо не вървеше — това, което през деня градяха, през нощта се събаряше. Майсторът в чудо се видя. Не знаеше, горкият, що да стори, та градежът да се не събаря. А в една тъмна нощ и самият той изчезна. Викаха го, дириха го край реката — ни вест, ни кост от него, сякаш вдън земята беше потънал.

Отидоха си дебърчани с наведени глави. Остана само купчината камъни.

Минаха много години, но никой от тези камъни не смееше ни къща, ни мост да гради.

„Проклети да са!“ — казваха хората, плюеха си в пазвите и отминаваха.

Веднъж край грамадата камъни минаха седем братя-разбойници, които грабеха беззащитните хора по пътищата, смъкваха нанизите от шиите на момите и булките по хора и по седенки.

Решиха алчните за несметни богатства братя да направят воденица до Дяволския въртоп. Докараха още камъни, намериха изкусни майстори-зидари. За едно лято изкараха воденицата и я пуснаха в движение. Загърмяха големите камъни като хала страховита. Ненаситните братя не можеха да си намерят място от радост, че ще имат голяма печалба.

Но наскоро през една есенна нощ водният дявол пак се разбесня. Разтърси яко земята и воденицата се срути. Под развалините ѝ останаха седемте алчни за пари братя. Те охкаха, вайкаха се и молеха за помощ изпод тежките камъни, но никой не можа да ги измъкне от там. Сълзите и кръвта им споиха навеки прокълнатите камъни.

Тази скала, по която растат само бурени и тръни и по която пълзят гущери и змии, хората нарекоха „Грамадата“ Тя стои и до днес, за да заклеймява вечно алчността и злото, което разбойниците причиняваха на мирните хора.

А палавата Янтра все тъй ромоли, галейки белите камъни и легенди тихо реди за ония стародавни времена.

МОМИНА ЧУКА

Живееше някога хубав момък. И колкото беше хубав, толкова беше и храбър. Много моми го харесваха, ала той никоя не поглеждаше. Но безмилостното време бързо нижеше дни и години и момъкът най-после трябваше да си избере невеста. Искаше да му бъде лика и прилика. Да е хубава и безстрашна.

Беше късна есен. Събраха се момите на седянка. Скоро надойдоха при тях и момците. Всички бяха бърбиви и весели, само този момък — мълчалив и тъжен. По едно време той стана, отвори малкото прозорче, посочи далечната чука и каза:

— Хей моми хубавици, чуйте какво ще ви кажа! Която от вас се претраши да изкачи върха на чуката в тази късна доба, нея ще взема за невяста.

Всички мълчаха, объркани от това чудновато предложение. Накрая едно чернооко слабичко момиче се обади:

— Аз ще отида! Ще забия хурката си на върха, а забрадката ми на нея ще се вее като байрак.

Всички я увещаваха да не ходи като й разказваха разни небивалици за вампири и караконджули^[1]. А майка й, горката, охкаше и се вайкаше:

— Ти луда ли си, ма?! Там горе в пещерата живее зъл змей. Той ще те грабне и завлече в своето царство.

— Чунким има сили да върви по равното, ами върхове да изкачва и със змейове да се преборва — казваше със злоба една от момите.

— Мене клетви и магии не ме хващат, змей не ме люби — отвърна храбрата девойка и тръгна към чуката.

Момата сякаш не вървеше, а летеше в тъмната нощ, обхваната от съкровено си желание да има до себе си момъка, когото тайно любеше от години. Колко безсънни нощи беше мечтала за него, колко сълзи беше проляла.

Бързаше момичето, а под краката му пращяха сухи клонки, издаваха глух стон окапалите есенни листа. Грозният вик на бухала раздираше нощната тишина.

Вървеше момата, падаше и ставаше и пак упорито продължаваше своя път нагоре. Ръцете и краката ѝ се израниха, но тя не чувствуваше болки. Виждаше него, любимия, който светеше в далечината като ярка звезда в непрогледната тъма. Очакваше, че ще я посрещне горе на върха на чуката и ще я притисне до гърдите си. А капките алена кръв падаха по скалистите зъбери и оставаха там навеки, за да разказват после на всички за голямата ѝ любов.

Най-после влюбената девойка достигна върха на чуката и заби хурката си. Отдъхна си и погледна към селото. Прозорчето на къщата, където беше седянката, едва мъждукаше в далечината. Сърцето ѝ блъскаше радостно в гърдите при мисълта, че скоро тя ще бъде там весела и щастлива, победила страха и спечелила любовта на най-хубавия момък в селото им.

Трябваше вече да се връща по обратния път. Опита се да тръгне, но нещо я задържа. Направи втори, трети опит, но... нещо все по-силно я теглеше към земята. Тогава си спомни всичките приказки на седянката за вампири и змейове-горяни. Обзе я ужас. Отчаяният ѝ вик разкъса нощната тишина:

— Либе, къде сииии?

Отвърна ѝ само ехото. Девойката падна безпомощна на земята.

Дълго я чакаха в селото да се върне. После тръгнаха да я търсят. Намериха я едва на разсъмване. Разбраха, че когато забивала хурката в тъмнината, тя я промушила през сукмана си и така се самозаковала за земята. При несполучливите ѝ опити да тръгне, при усещането, че нещо я дърпа надолу сърцето ѝ се пръснало от страх.

Вятърът развяваше червената ѝ забрадка, превързана здраво за върха на хурката. Върху нецелуваните ѝ устни беше замрял последния ѝ зов към любимия, а в черните ѝ очи беше угаснала надеждата.

Разказват, че останената хурка горе на върха след време прераснала в кичест явор. А чуката хората нарекоха — „МОМИНА“.

[1] На хартията е отпечатано: „караконджали“. Бел.zelenkroki. ↑

ШАРЕНАТА ГЕГА

Живееше в Родопския край хубав момък. Той беше строен и висок, с очи черни като маслини и буйни къдрави коси. Славеше се и като добър кавалджия. По цял ден кавалът му огласяше планини и долини, където пасеше голямото му стадо. Обичаха хората да слушат веселите звуци, които се лееха изпод сръчните пръсти на младия овчар. Така разтушаваха малко душата си.

Случи се така, че едно лято Стоян овчарят остана без овен. Чудеше се от къде да се сдобие с такова животно след като наблизко нямаше никакво стадо. По същото време беше започнал да сънува странен сън. Няколко нощи поред му се явяваше белобрад старец, който му заръчваше да заколи курбан на езерото, край което често пасеше стадото си. Иначе щяла да го сполети беда. Но Стоян не вярваше в сънища и не изпълни заръката на стареца.

Мина известно време. Младият овчар беше забравил вече за сънищата си, но все още нямаше овен и това го тревожеше много. Веднъж както пасеше стадото край любимото си езеро, забеляза как от спокойните му води излиза голям черен виторог овен. Момъкът занемя. А овенът спокойно отиде при стадото охранени овце и пасе няколко дни с тях. После водите на езерото отново го прибраха в своята студена прегръдка.

Докато се Стоян начуди на това чудо неவிжданo — овен в езерото да живее, дойде пролетта. Всичко в природата започна да се събужда за нов живот. Овците от стадото на Стоян оагниха черни агнета. Като припкаха весело около майките си, агнетата бързо растяха, но на Стоян сърцето си оставаше свито, предсещащо някаква беда.

И не щеш ли, за беда, в една топла лятна утрин черният овен отново излезе от езерото и жално заблея. Всички овце и агнета хукнаха към него. Напразно се мъчеше овчарят да ги спре — викаше ги, умоляваше ги, дори хвърли по тях хубавата си гегата. Всичко потъна в езерото — и агнетата, и овците, и гегата.

Горко заплака на брега Стоян. Беше загубил не само ваклото си стадо. Шарената гега беше куха отвърте и в нея имаше жълтици. Всичките си спечелени пари младият овчар превръщаше в злато и го слагаше в гегата. А тя беше така хубаво изписана и нашарена, че нямаше друга като нея. Всички я харесваха много, дивяха се на чудесната ѝ направа и никому и през ум не минаваше, че може да е пълна със злато.

Не знаеше Стоян що да прави. Сам-самичък беше на този свят — от малък сирак останал. Имаше само стадото и гегата си, които така неочаквано загуби. Тогава си спомни за стареца от чудноватите си сънища, но беше вече късно.

За сполетялата го беда научи един богат стопанин от съседното село и го глави за овчар на стадото си. Обичаше Стоян овцете, беше много работлив и за чуждото стадо се грижеше като за свое. При онова злокобно езеро вече не ходеше.

Минаха години. Една девойка от околните села веднъж събираше дърва край същото това езеро. Както пееше и се навеждаше, тя видя овчарската гега, захвърлена край брега. Шарениите по нея взеха очите ѝ. Макар и да не знаеше за какво може да ѝ послужи, момата я занесе в къщи и я даде на майка си. Жената я поогледа и каза:

— Не съм виждала толкова хубава гега. Как само е изписана! Но на нас за какво ни е, ние сме сами жени. Нямаме нито овце, нито говеда. Ще я дигна на тавана, пък кой знае може някогаш да ни потрябва.

Мина още време. Веднъж Стоян пасеше чуждото стадо и свиреше на медния си кавал, когато забеляза една хубава мома да си налива вода от планинския извор. Спомни си с мъка за своята отколешна мечта да се ожени. Нали затова събираше злато в гегата си? Като обедня забрави за женитбата, но сега, след като отново посъбра някоя друга пара, можеше да си подири невеста. Отиде при момата, заговори я. Не след дълго двамата млади вдигнаха сватба. Тъй като Стоян беше сам, отиде да живее у момичето.

Младоженците работеха много и пестяха, та скоро успяха да се сдобият със собствено стадо овце. Голяма беше радостта им. Когато трябваше Стоян за пръв път да изкара животните на паша, баба му се сети за гегата и каза:

— Зетко Стояне, да знаеш от колко време пазя на тавана една шарена и писана гега! Качи се да я вземеш и пази с нея стадото! Такава гега няма из целия Родопски край. И нека както тя е най-хубавата, така и нашето стадо да е най-хубавото от всички!

Заизкачва се Стоян към тавана с разлудувало се сърце. Беше си спомнил пак за своята гега. Огледа се и що да види? Стои си там в ъгъла сама-самичка, потънала в прах, неговата гега. На този свят какво ли не се случва! Възрадвам до немай-къде, овчарят я грабна и бързо слезе при невестата и баба си. Разказа им какво му се беше случило преди години и отвори гегата. Златото си стоеше там непокътнато.

С жълтиците от гегата Стоян купи още овце и наистина стана най-заможния овчар в Родопите. А и с женитбата си беше случил — момичето беше не само хубаво, но и добро, и работливо.

ЗЛОТО МЯСТО

Падна първият сняг, който покри като с пухкав бял губер поля и гори. Хората се прибраха на топло край огнищата си, само един беден старец се намираше в гората. Вече се свечеряваше и той бързаше да досече последното дърво. Със сетни сили успя да го повали. Но при падането му от хралупата се сипна жълта струя. Старецът се изуми.

— О, Боже, жълтици! — извика той много уплашен и хукна да бяга. За златото беше слушал само кошмарни истории и знаеше, че то носи нещастие на този, който го намери и вземе.

Бягаше човекът като ужилен и теглеше магарето с празната каручка. От страх, горкият, така се обърка, че не натовари другите дървета и дори не се сещаше да се качи в нея.

Обърканият старец не забеляза двамата братя-ловци, които идеха насреща му.

— Защо бягаш, дядо? От какво си се изплашил така? — запита единият от братята.

— Змии, цяло гняздо змии видях — изрече на пресекулки старият човек и продължи да бяга.

— Ние пък от змии не се плашим — подвикна след него другият брат.

Продължиха двамата братя пътя си през гората и не след дълго забелязаха поваленото старо дърво и жълтиците около него.

— Не можа да ни излъжеш, ти стари хитрецо! Мислеше да си вземеш всичкото злато, но сметките ти излязоха криви! — каза по-малкият брат, без да се сети за това, че старецът беше с празна каручка, в която би могъл да натовари всичкото злато.

Зарадвани, двамата ловци хвърлиха пушките и се заеха да събират жълтиците. Грабеха ги те с пълни шепи, без да забележат, че златото грее със зрак, по-топъл и от слънчевия, но някак си коварен, зловещ, че има нещо прокобно в този тъй примамлив блясък. Когато златиците по земята свършиха, по-големият брат пхна ръка в хралупата.

— Я виж, брате, цял казан има вътре! — извика радостно той.

Но изведнъж радостта в очите на двамата братя помръкна. Нямаше как да пренесат до селото такова голямо богатство, а и лоши мисли се зародиха в главите им. Започнаха да се гледат като врагове. По едно време по-големият каза:

— Я иди, братко, в село и докарай коня, че тази нощ да пренесем златото! Аз ще го пазя и ще те чакам.

— Добре, ама се закълни, че няма да го буташ докато се върна!
— отговори по-малкият брат.

— Заклевам се! — каза големият.

Разделиха се двамата братя със злоба в сърцата. Всеки умуваше как да вземе цялото имане, без да даде нещо на другия. А златиците бяха толкова много.

Дотича по-младият брат в селото и набързо разправи на жена си за несметното богатство в гората. А тя беше алчна и лоша жена.

— Целият казан с жълтиците искам да бъде за нас! Той ни се полага, защото брат ти остана в бащиния ви имот, а ние се скитаме по чужди къщи. Чуваш ли какво ти казвам?! — кресна тя и на без това объркания момък.

— Абе, булка, има за него, има и за нас. Че това е цял казан. Нали той мръзне сега там в гората да го пази? — опита се да укроти жена си по-малкият брат.

— Млък! Остави тази работа на мене! Аз всичко ще оправя, ти само ме слушай!

— Но как?

— Ей тъй, много просто. Ще отровим брат ти.

— Не! Той ми е роден брат и...

— Че какво като ти е брат! Голяма работа! Няма кой да заплаче за него. Няма ни дете, ни коте. Сега ти се е паднало да забогатееш и толкова! Друг път няма да ти се случи.

— Грях е ма, жено! Е, хубаво е да вземем всичко, но така някак си с хитрост, а не със смъртта на брат ми!

— Другояче не може! Глупак си и такъв ще си умреш! Я не стой като истукан, ами вземи, та заколи черната кокошка, наточи вино и пригответи коня, пък аз ще меся питата с отровата! И запомни: ще ядеш само от кокошката!

Двамата заговорници пригответиха набързо всичко и момъкът препусна към гората. Носеше се на коня, а мислите му летяха по-бързо

и от вятъра. Виждаше се вече като голям богаташ, построил си хубава къща, закупил много ниви. А жена му — ката ден все с нови премени от хубави, по-хубави.

По-малкият брат така пришпорваше коня, че когато спря на мястото в гората, добичето мигом издъхна. А батко му веднага насочи пушката си срещу него и без да му позволи и дума да продума, го уби.

После взе дисагите от мъртвия кон и ги напълни с жълтици. Помисли си, че на няколко пъти ще успее да ги пренесе и без кон. Реши първо да похапне, сили да посъбере за голямото ходене през нощта. Ядеше от питата и от кокошката, посръбваше си винце и доволно се усмихваше при мисълта, че вече всичко за него остана.

Като ставаше да вземе товара, нещо му се зави свят и той помисли, че е попреял и попрепил. Метна тежките дисаги през рамо, но само след няколко крачки падна върху студената и влажна земя. Страшни ножове го прерязаха през стомаха, от очите му сякаш светкавици излизаха. Напразно зовеше за помощ в глухата гора. Сега тя му се виждаше грозна и жестока. Помисли, че Бог го наказва заради убийството на брат му. Опита се да каже някаква молитва, с която да изкупи тежкия си грях, но не успя. По едно време в размътеното му съзнание се промъкна мисълта, че е отровен. Понечи да прокълне мъртвия и жена му, но се сети за златото и него прокле. Умря в страшни мъки сам като куче.

Потвърдиха се мислите на стареца, че златото носи само нещастие. Народът открай време казва, че златото за човека е трудът. Само той носи радост и щастие.

Хората кръстиха гората край село Орловци „Злото място“ във връзка с тъй нелепата смърт на двамата братя. А може би са искали с това да заклеймят алчността, която убива човешкото у човека.

ЗМЕЙОВА ДУПКА

Баба Цена от село Раковица, Софийско имаше много внуци и внучки, но от всички най-харесваше и обичаше внучката си Ценка. Девойката беше чудна хубавица — гъстите ѝ златисторуси коси се спускаха до кръста, а в големите ѝ хубави очи блестяха ярки звездици. На белите ѝ бузи сякаш бяха цъфнали две алени рози. Кръшният ѝ смях и игривите ѝ песни ехтяха из цялата махала. Стари и млади, мъже и жени — всички харесваха Ценка. А и тя беше не само хубава, но и много обичлива.

По едно време угаснаха звездиците в очите на Ценка, не се чуваха вече ни смеха, ни песните ѝ. Залиня момата, сякаш я бе попарила тежка невярна болест. Близките ѝ и нейните дружки се безпокояха много и все я питаха какво я боли. Но тя нищо не казваше, само ги поглеждаше със своя тъжен унесен поглед. Най-кахърна от всички беше баба ѝ Цена. Място от мъка не можеше да си намери. Все около Ценка се въртеше и току я подпитваше. Накрая момичето не издържа и проплака пред баба си:

— Да знаеш, бабо, мене ме змей люби. Ката нощ при мене дохожда и все за любов ми говори. Кажи ми, мила ле бабо, що да сторя, та змея-горянин да прогоня?

Слушай, скъпа внучке, що ще те научи старата ти баба. Щом змея при тебе тази вечер дойде, кажи му, че у нас при кравата идва змеица и избозава всичкото мляко, та за теленцето нищо не остава. Питай го, баби, как да прогоним змеицата.

Послуша Ценка мъдрия съвет на баба си и щом вечерта при нея змея довтаса, тя му разказа за змеицата. Повярва глупавият змей в това, що му разправи момичето и каза да уловят три черни гарвана, да ги опекаат и с пепелта да поръсят кравата. Тогава змеицата ще бъде прогонена завинаги.

На другия ден баба Цена изпече три гарвана и с пепелта им поръси любимата си внучка. Вечерта змеят отдалече усети противната миризма и с мъка достигна до прозореца на Ценка, където жално завика:

— Либе ле, Ценке, либе ле, защо ме така жестоко измами? Защо ме от тука завинаги прогони? Малко ли те аз обичах?

После змеят зарева страшно като смъртоносно ранено животно и побегна надалече. Спря се чак в своята дупка в скалите и от ярост изби всичките си чеда.

Затова „Змейовата дупка“ стои и до днес празна край село Раковица.

ДЯВОЛСКАТА ВОДЕНИЦА

Крали Марко беше прочут по цялата земя като добър и силен юнак, като защитник на бедните и слабите люде. Завидя му дяволът за голямата слава и реши да го погуби с хитрост. Започна да ходи по петите му.

Вече от дълго време го дебнеше, когато в един слънчев ден Крали Марко спря да почине край скалата до „Узана“, в Габровския край. Отседла коня си Шарколия и го пусна да пасе на близката поляна. Скоро умората и топлината приспаха юнака.

Коварният дявол това и чакаше. Приблужи се тихичко до заспалия и взема седлото на коня. Бързо започна да набива гвоздеи в него. Ковеше той и злобно се подсмиваше при мисълта какво ще се случи след малко. Дори започна да си говори на глас:

— Ще се събуди Марко и ще метне това седло на коня. Хи-хи-хи! После ще го яхне и гвоздеите ще се забият в гърба му. Хи-хи-хи! Тогава животното ще се подплаши и ще хвърли ездача си върху скалите. Хи-хи-хи!

Но умният кон Шарколия забеляза подлите действия на дявола. Тихичко се доближи до господаря си и го лизна по лицето. Събуди се Крали Марко и видя дявола. Скочи и го хвана.

После го върза добре и го подкара пред коня си през гъстата гора.

Вървеше дяволът, препъваше се, падаше, ставаше, плачеше и се молеше:

— Пусни ме, побратиме Марко! Не съм искал зло да ти сторя. С тези гвоздеи конят ти щеше да лети като хала и ти щеше да се прочуеш още повече. Щеше да станеш юнак над юнаците по целия свят.

— Какъв побратим съм ти аз? — отговаряше му Крали Марко. — Ако искаш да знаеш моят кон не разбира от гвоздеи и от камшик, а от добра дума. Само ти разбираш от зло. Ето защо сега и аз ще ти отвърна така. Ще каля сабята си в твоята мръсна дяволска кръв. Тогава тя ще стане най-острата и най-здравата сабя на света.

— Моля ти се, Марко Кралевити, пусни ме! Няма вече да правя злини на хората! Кълна ти се, че от сега нататък ще стана по-добър и от ангел, по-кротък и от гълъбица.

Нали беше с добро сърце, Крали Марко съжали дявола и му пощади живота. Заведе го с вързани очи в близката голяма пещера, която му служеше и за воденица. Впрегна дявола в колелото да го върти ден и нощ вместо водата, за да изкупува безбройните си грехове.

От тогава тази пещера носи името „Дяволската воденица“.

ПРЕДАНИЯ

ЗАКЛЕТАТА КОРИЯ

Заградено от вековни дъбови гори, село Злокучене живееше тих и спокоен живот. Хората му бяха трудолюбиви и добри. Но настанаха тежки времена. Черкези и кърджалии започнаха често да го нападат и да издевателстват над населението му. Грабеха храна и добитък, отвличаха моми и невесты, убиваха.

Веднъж в селото нахлу една голяма орда османлии и побърза да подпали къщите на мирните хора. Нощната тишина се разкъса от страшни писъци и пукот на горящи предмети. Скоро на светлината на огньовете се замъркаха фигурите на бягащите нещастни люде. Малцина от тях успяха да стигнат до Балкана. Повечето селяни бяха жестоко изклани върху набързо скалпените дръвници в корията под селото. А останалите живи склониха глава под заплахата на острия ятаган и приеха исляма.

Погребаха закланите в старата кория до селото, а селския поп — под един вековен дъб. Преди да умре, свещеникът успя да извика: „Заклевам корията да пази навеки спомена за нас българите и за нашата нещастна съдба!“ Останалите живи, вече потурчени българи, нарекоха това място „Заклетата кория“. Никой не смееше дори клонче да откърши от дърветата в нея.

Приелите исляма хора напуснаха своето изгорено село Злокучене и построиха ново на около два километра, което днес се нарича Иванча.

Макар и вече с чалми и фереджета, хората от новото село не забравиха изкланите свои братя и сестри и често поливаха клоните на дъба с вино и вода. Споменаваха попа с добри слова. По едно време те забелязаха, че до огромния престарял дъб е изникнало странно нежно растение, което бе започнало да се увива около ствола му. Скоро то цъфна с много красиви цветове, яркочервени като пролятата кръв през онази злокобна нощ.

Новодошлият ходжа на селото нареди да се изкопае това непознато растение и да се засади в двора на джамията. Хората така и

сториха, но цветето бързо изсъхна въпреки големите грижи, които полагаха за него.

След Освобождението в селото започнаха да се заселват балканджии. Местното население ги приемаше като свои братя. Даваше им храна и подслон в къщите си докато се наредят. Споделяше с тях и своята тайна за злочестата си съдба.

Малко селце е днес село Иванча, Поповска община. Младите хора се пръснаха по големите градове и села. Останаха само старците, които седят кротко пред портите на запустелите къщи и разнищват спомените на своите предци. А тези спомени са като жарава, незагаснала под пепелта на времето. Те разказват историята на „Заклетата кория“ и свещения дъб, за да се почита паметта на безбройните жертви на робството.

ЛЕДЕНИШКАТА КУЛА

Беше по време на кърджалийските нашествия.

Една орда нападна село Дряново, Великотърновско. Кърджалийските разбойници насилваха младите невесты и девойки, измъчваха где когото сварят, убиваха, палеа къщи и плевни. Мало и голямо в селото проплака от тях.

Местният закрилник на народа Узун Петко войвода събра четата си и подгони нападателяте, които стигнаха до село Леденик и се затвориа в кулата му. Тази кула беше изградена от ломен камък в западния край на селото, надвесена над високия бряг на река Янтра.

Скоро Узун Петко разбра, че сам не може да се справи със затворените в кулата турци, които даваха решителен отпор. Повика на помощ своя побратим Мирчо войвода от село Вишовград.

Обсадата продължаваше вече дълго време. Българите разбраха, че само със сила не ще могат да превземат яката крепост. Решиха да приложат и хитрост. Взеаха една стара каруца и я напълниха със сено и сухи дърва. Под прикритието ѝ тръгнаха Узун Петко и още двама юнаци към стената на кулата. Когато я достигнаха, запалиха сеното и дървата. Прикритите хайдути наливаха вода върху огъня, за да пуши по-силно. Обсадените кърджалии започнаха да се задушават и да напускат кулата един по един. По този начин те лесно биваха избивани от хайдутите, които ги причакваха наоколо. Кърджалийските разбойници получиа своето възмездие за големите безчинства, които вършеа над беззащитното българско население.

Старата Леденишка кула все тъй си стои, надвесена над буйната Янтра и тихо си шепне с нейните води приказки за онези тежки времена.

ЗЛАТНАТА ТЪКАЧКА

От стари-прастари времена в село Топчии, Разградска област се предава от уста на уста легендата за лудото имане, скрито в пещерата срещу Матеева могила, близо до каменните кариери.

Разказва се, че несметни богатства са скрити дълбоко в пещерата, но за да се стигне до тях трябва да се мине през стаята на вярната им пазителка — чудно хубава мома, която тъче на златен стан със златна совалка.

Стигне ли някой до стаята с момата, заглежда се в нея и забравя всичко на света. Точно в този момент тя го чуква по челото и той умира. Никой до сега не е успял да се добере до имането и да излезе жив и здрав от пещерата.

Преди много, много години по тези места живееше турчинът Мехмед. Той беше твърдо решил да влезе в пещерата и изнесе голямото имане. И ето че един ден влезе храбро в черната дупка. Вървя дълго, дълго и накрая стигна до златните врати, зад които се чуваше бухането на стан. Със силен замах Мехмед отвори вратата.

Пред очите му блесна като ярко слънце момата със златните си накити и голямата си красота. Омаян от тази хубост неземна, Мехмед се загледа прехласнато в нея. Но изведнъж полетя златната совалка и го чукна по челото. Не успя дори да извика.

Мехмед не умря на място като другите мъже, дръзнали да влязат в стаята на златната тъкачка, само оглуша и онемя.

Дълго се лута из голямата тъмна пещера и най-после успя да излезе от нея. Върна се в селото си, но нали беше ням, на никого нищо не каза. Хората така и не разбраха какво му се беше случило в пещерата. Нареккоха го Сар Мехмед — глухия Мехмед.

Остана имането в пещерата. Стои и до днес, скрито дълбоко, дълбоко в „Маал дели“. Влезе ли някой в тази пещера, чува един глух тътен. Той идва навярно от някаква подземна река, но старите хора казват, че това е бухането на златния стан от пазителката на голямото съкровище.

МОМИНА БАНЯ

Живееха някога преди много, много години брат и сестра, деца на богати хора. Когато родителите им умряха, братът и сестрата решиха да си разделят земите. Момичето живееше в Хисаря, а момчето — в Пловдив. Уговориха се всеки да тръгне от своето място на живеене щом пропеят първи петли и там, където се срещнат, да бъде границата на земите им.

Сестрата беше хитра и подла девойка. Вечерта тя напои петела си с вино и той започне да пее още през нощта. Тогава тя яхна един добре охранен кон и препусна стремглаво към Пловдив. По този начин успя да измине много път и почти всичката земя стана нейна. В яда си брат ѝ я прокле добро на този свят да не види.

Лошата сестра много, много не се уплаши от братовата си клетва. Побърза да се върне в Хисаря и реши да построи здрава крепост около него. Намери добри майстори и хиляди работници, които години наред градиха тази крепост. Но в началото се случи така, че това, което градяха през деня, нощем се събаряше. Сякаш зъл демон бродеше наоколо и като на шега бутваше градежа. Господарката на Хисаря все се сърдеше на майсторите за неуспешната им работа.

Дълго мисли главният майстор на крепостта що да стори, че тя да не се руши. Накрая се сети, че трябва да се вгради в строежа сянката на жив човек. Реши да прежали господарката си, че тя и без това му беше дотегнала с натякванията си, а и беше много лоша жена. Така и стори. Тогава градежът започна да става здрав и хубав, но девойката заляна и скоро легна на легло. Усещаше, че няма да я бъде дълго време и плачеше горчиво. Много ѝ се искаше да се порадва на построената напълно крепост.

От нейните горещи сълзи избликна топла лековита вода. Хората започнаха да я пият и да се мият с нея за цял на болките си. По-късно там изградиха баня и я нарекоха „Момина“ в чест на господарката на Хисаря от онова далечно минало.

А крепостта най-после беше завършена. Стана здрава и хубава. Но когато дойдоха турците и превзеха Хисаря, побързаха да я

разрушат.

А водите на „Момина баня“ и днес текат и се ползват от хората, отишли в Хисаря лек да дирят.

БОЖУРОВО

Отидете ли в село Божурово през месец май, хората му непременно ще ви заведат на поляната край него, която е застлана с червено-зелен килим. Там аленочервените божури ще ви закичат приветливо с главици и тихо ще ви зашепнат старата легенда.

Преди много, много години в един майски ден слънцето се усмихваше радостно на хората и сякаш цялата природа пееше пролетен химн. Всяка живинка вдишваше с пълни гърди свежото пролетно уханье. Всичко в природата се възраждаше за нов живот. Селяните наизлязоха в дворовете и градините си и бързаха да се заловят за работа, а децата весело припкаха край тях.

Изведнъж се чу силен конски тропот. Докато хората разберат какво става, въоръжени до зъби турци, препуснали на враните си коне, се втурнаха в селото. Нададоха диви крясъци и започнаха страшна сеч. Откъдето минеяха — всичко се превръщаше в леш и развалини. Скоро езиците на буйните огньове зализаха синьото майско небе. Слънцето побърза да се скрие зад някакво облаче, за да не гледа такъв ужас в този хубав пролетен ден.

Освирепелите разбойници не пощадиха дори малките невинни дечица. Само си направиха труд да ги съберат на куп и да ги изведат на една поляна край селото. Там ги изклаха като пилци, без да трепнат закоравелите им сърца и ръце.

Но се случи чудо. Алената детска кръв изведнъж потече в буйна река. Тя се спусна бързо към жестоките османлии и започна да ги прегръща един по един в смъртоносните си обятия. Когато и последният палач бе удавен, кръвта веднага потъна в земята.

Съвсем наскоро от тази невинна детска кръв поникнаха и цъфнаха красиви аленочервени божури. Всяка година през май тези божури цъфват в същия ден, в който бяха изклани децата. В тяхна памет селото се нарече „Божурово“.

Всички божуровчани знаят историята на своето село и пазят поляната с божурите, тачат паметта на убитите невинни дечица.

РАДИНА ПЛАНИНА И РАДИН КЛАДЕНЕЦ

За българския род настъпиха тежки времена. Кърджалии и даалии нападаха хората в селищата и по нивята. Ограбваха ги, биеха, насилваха, потурчваха, убиваха. Мало и голямо пищеше от тези разбойници.

Веднъж в една хайдушка дружина се появи хубава мома на име Рада. Тя бягаше от задирията на един кърджалия. Искаше на всяка цена да запази своята вяра и моминска чест. Приеха я в четата, която скоро нарасна и започна да предприема тежки походи. Рада участваше наред с мъжете във всички боеве.

В един неравен бой с османска орда загина войводата на дружината, а байрактарят беше тежко ранен. Отчаяха се хайдутите. Кой ще ги води в лютите битки? Трябваше да си изберат и войвода и байрактар. Оглеждаха се дълго един друг, но не намериха достойни за тези длъжности. Накрая решиха да направят състезание по смелост и точна стрелба.

Поставиха Радината гривна на едно клонче и отброиха тридесет крачки. Започнаха да стрелят един по един. Никой не улучи гривната. Рада стреля последна. Мъжете не вярваха, че тя ще улучи. Но Рада прокара куршума си през гривната, без много да се цели. Второто изпитание беше да се простреля ябълка. Пак само Рада я уцели.

Дойде ред на третото — най-тежкото изпитание. Трябваше да се донесе вода от кладенеца в полите на Мургаш, заварден от турците. Нито един от хайдутите не посмя да отиде за вода. Накрая Рада стана и храбро се отправи към кладенеца. Успя да се добере до него и да напълни кратунката с вода. Когато се върна при дружината, веднага беше избрана за войвода.

Дълги години тя води вярната си дружина и пази околните села от кърджалийските набези. Народът започна да пее песни за нейната храброст, да разказва легенди за безбройните ѝ подвизи.

След смъртта ѝ нарекоха планинското било над Етрополския балкан „Радина планина“, а кладенеца под Мургаш — „Радин кладенец“.

ЗАЩИТНИЦИ

Няколко месеца преди Освобождението на България от турско робство турчинът Ариф от село Дряновец, Разградско научи, че черкези и новопокръстени мюсюлмани от село Юнузабдал (сега Йонково) се канят да палят тяхното село. Тази вест му съобщи неговият вуйчо, управител на Разград, който искаше да го спаси от нашествията и грабежите на върлите черкези.

Ариф, или както му казваха Арифчето много обичаше своите съселяни-християни и искаше на всяка цена да им помогне. Той събра първенците на селото да им каже лошата новина и да помислят що да сторят за спасението на хората. Решиха всички да се изселят преди определената дата на опожаряването.

Поплакаха дряновчани, па вземаха част от покъщнината си, храна и дори някои животни за мляко на децата и отидоха в една удобна за живеене и прикритие местност на около пет-шест километра от селото им.

Там всички родове си направиха землянки и заживяха заедно в тях. Живееха тихо и мирно, в сговор и разбирателство. Дори децата не плачеха и животните не викаха, сякаш разбираха, че лагерът трябва да остане скрит за вражите очи.

Прекараха дряновчани в тези си скривалища около 40 дни. Върнаха се в селото си едва тогава, когато се убедиха, че опасността вече е преминала. Обезлюденото село не беше опожарено и хората радостни се завърнаха по домовете си. Навярно на черкезите им се е видяло безинтересно да палят празните къщи и са се отказали.

Дряновчани започнаха да наричат местността, в която живяха и успешно се укриха „Аркаладжа“ („Защитница“). И наистина те смятаха за свои спасители, за свои защитници мюсюлманина Ариф, който навреме ги предупреди за надвисналата беда, и местността, която ги приюти като родна майка.

След Освобождението Арифчето стана полски пъдар. Дряновчани му бяха признателни и го уважаваха много. След като

остаря и не можеше вече да работи, те му носеха храна и се грижеха за него до смъртта му.

По случай 100-годишнината от Освобождението на село Дряновец в местността „Защитници“ издигнаха паметник на Арифчето със средства, събрани от членовете на земляческото дружество на дряновчани, живеещи в Разград.

Всяка година в деня на освобождението се поднасят венци на паметника и се почита паметта на мюсюлманина Ариф, спасил своите съселяни-християни от жестоките нашествия на черкезите. А и през останалото време не липсват свежи цветя на този паметник, макар и той да се намира на няколко километра от селото.

ХАЙДУТ ВЪРБАН

Разположено в началото на Котленския проход, село Тича често ставаше обект на черкезки набези и ограбвания. Против тях се обявяваха много местни патриоти. Такъв беше дядо Стайко Тепавичаря. В неговата тепавица често се отбиваха войводите Стефан Караджа и Хаджи Димитър. Той ги снабдяваше с храна. В дома на учителя Иван Халачев се събираха четниците от двете прочути дружини, пееха бунтовни песни и зовяха народа за борба против поробителите. Добър ятак на тези две чети беше и Каба Иван.

Но най-прочут народен закрилник в село Тича стана игуменът, наречен по-късно хайдут Върбан. Когато османлиите нападнаха селото, за да го ограбят и опожарят, старият игумен хвърли расото си, въоръжи монасите и образува чета. Възседнал на бял кон, той ги поведе срещу настъпващите противници.

Малката чета от монаси прояви нечувана храброст и успя да разбие турската орда край селото. След това шепата храбреци, начело с юначния беловлас старец тръгна из Герлово да защитава онеправданите християни и мюсюлмани. Славата им се понесе из цялата околност. А народът нарече храбрия игумен, защитник на българското огнище — хайдут Върбан.

За страданията на хората от село Тича и за тяхната героична борба против турските поробители се разказват много легенди, пеят се песни.

СЕЛО КЬОЛМЕН

В село Кьолмен живееше Фазлъ бей. От него беше пропищяло мало и голямо. Той присвояваше ниви, ливади, добитък и всичко, каквото можеше да се присвои. Имаше наглостта да ограбва дори другите бейове и султани. Ако някой кажеше дума за нивите или за добитъка си, то той сетне се разкайваше и загдето се е родил на този свят. Когато Фазлъ Гирай биеше някого, от време на време слушаше дали бие сърцето му и ако още имаше дух у него, биеше го докато издъхне.

Султанът Фазлъ бей се държеше жестоко не само с хората от селото, но и с тези, които минаваха през него. Ако минеше някой на кон, той го спираше, започваше да го бие и питаше: „Как можеш да яздиш кон пред султана?“ А когато срещнеше някого да води коня си, пак го спираше, започваше да го бие и питаше: „Защо не се качваш на коня си, бе?“

Опак човек беше Фазлъ бей. Никой не можеше с нищо да му угоди. Казват, че той помохамеданчил българите от селата Кьолмен и Станянци. Обичаше да играе и комар. Често ходеше в малкото селце зад гората — Хаджъ кьой, където се събираха комарджиите. Ходеше да гуляе и в село Есен, Бургаско. Там похапваше до насита свинско месо и обясняваше, че внимава в селото му това да не се разчуе.

Когато Фазлъ Гирай отиваше някъде, даваше нареждане на помощниците си: „Гледайте робите ми да не останат без работа!“ А когато се връщаше отнякъде и го попитаха къде отива, той отговаряше: „Отивам в селото на робите си!“ Навсякъде казваше, че това е селото на неговите роби „Кьолемин кьою“. Оттам остана и името на селото — Кьолмен.

МОМА ДРАГАНА

В едно село от Търговищенския край живееше мома Драгана. Тя беше най-личната сред момите от целия този край. За хубостта ѝ се говореше навред — по тлаки и по седенки, сборове и на хора. А дойдеше ли време за жътва, всички край Драганината нива гледаха да минат, Драгана да си погледат как леко и чевръсто загребва класовете златни, медния ѝ глас да послушат как реди песен след песен за бащин дом и добър берекет, за първа пролет и за първа севда.

Всяка мома искаше дружка на Драгана да стане, всеки ерген гледаше водата ѝ да напие, китката ѝ на извора да вземе. Ала Драганиното сърце беше вече заето, заето и напълно превзето. Залюбила бе тя хайдут Велко, че беше безстрашен и голям закрилник на сиромаси и озлочестени.

Кога се зачуеше конски тропот, сърцето на Драгана примираше в догадки — дали идва хайдут Велко с вярната си дружина или върли османлии да грабят и убиват.

Веднъж конският тропот още отдалече беше толкова силен, та всички разбраха, че идват турците селото им да ограбят и опожарят. Зачакаха хората с трепет страшния край. Ала сърцата мома беше Драгана. Мигом хвърли хурката и препаса остра сабя, грабна и пушката. После набързо събра юнаците от селото.

Кога се спуснаха османлиите от баира и стигнаха до моста в ниското, там вече ги чакаше Драгана със своята малка, но храбра дружина. Дълго пукаха пушките ту отсам, ту оттатък моста. Имаше толкова много дим, че слънцето не се виждаше. Проля се много кръв през този съдбовен ден. Но шепата юнаци, начело с мома Драгана не дадоха на турците да влязат в селото и да го опожарят.

От тогава хората започнаха да наричат моста „Кървавия мост“ а селото — Драгановец, на името на безстрашната мома Драгана.

МЮМЮНОВ ИЛИ МОМИН КЛАДЕНЕЦ

Преди много, много години в сегашното село Гледка, Хасковско, живееше хубава мома. Мало и голямо се дивеше на красотата ѝ. Кога в празник се хванеше на хорото сред мегдана, всички нея гледаха. Стройните ѝ крака потрепваха ситно-ситно, а моминският ѝ стан се виеше като млада ела. Тежките гарвановочерни плитки подскачаха върху гъвкавия ѝ гръб. А големите ѝ тъмни очи сякаш мълнии мяхаха.

Имаше си момата либе — Тодор се казваше. Беше хайдутин от четата на Ленко войвода, която бродеше тъдява из Хасковския край. Двамата млади бяха вече сгодени, когато Мюмюн бей хареса момата.

Веднъж бея нападна хорото със своята банда и я отвлече. Разбойниците я замъкнаха до един кладенец край селото и започнаха да я измъчват жестоко. Искаха да им каже къде се крият хайдутите от Ленковата дружина. Момата упорито мълчеше. Беше решила да умре, но да не издава народните закрилници и първото си либе Тодор. Когато мъките ѝ станаха съвсем непоносими, тя успя да се откъсне от ръцете на похитителите си и... скочи в кладенеца.

Когато научи за това, Тодор хайдутинът място не можеше да си намери от мъка. Реши да отмъсти на турчина за смъртта на изгората си. Запали му овчарниците и започна да го преследва.

Една вечер успя да го залови у дома му и да го отвлече. Заведе го до същия кладенец и въпреки настойчивите молби на бея да пощади живота му, го пусна вътре. Затова и досега този кладенец се нарича „МЮМЮНОВ“ или „МОМИН“.

КАНИНА

За българския народ настъпиха тежки времена. Свирепите османски орди нападаха родопските села и насилствено потурчваха населението им. Вече завладяха Източните Родопи и бързаха на запад.

През една лятна нощ хората от сегашното село Огняново, близо до град Гоце Делчев, се събудиха от виковете на турците. Освирепелите османлии палеха плевните и къщите. Из селото се понесоха страшни писъци. На светлината от огньовете се виждаха силуетите на бягащите хора. Всеки грабваше по нещо ценно или просто каквото свари, понасяше невръстните си рожби на ръце и хукваше към гората. Бягаха с все сила нещастните хорица, но аскерите ги настигнаха и завързаха.

После ги закараха до реката, която минаваше през селото им. Наредиха ги в редица един по един край брега. Мюдюринът започна да ги пита ще приемат ли ислямската вяра или ще умрат. Беззащитните българи наведоха глави. Турският предводител отново повтори въпроса си, потрети го, а навързаните хора все мълчаха.

Разярен, турчинът извади бича си и започна да удря где когото свари. Някои не издържаха и преклониха глава, приеха исляма. Тогава главатарят нареди съгласните да останат на левия бряг, а другите да се прехвърлят на десния. На тези, които останаха на левия бряг, турците бързо нахлупиха червени фесове на мъжете и покриха с черни фереджета жените. После ги подкараха под конвой към селото.

След това побеснелите от яд турци се нахвърлиха с ножове и ятагани върху хората, наредени на десния бряг на реката. Сечаха безмилостно главите им като на пилета, пробождаха телата им с ножове и ги хвърляха в реката.

Почервеня водата от многото кръв и забърза сърдита надолу, за да разказва на всички за нечуваната жестокост на турските аскери. Гледаха турците реката и викаха: „Кан, кан, кан“, което преведено на български значи „кръв“.

От тогава реката прие името „Канина“ за да напомня винаги за многото пролята българска кръв от безмилостните турски поробители.

Издание:

Жечка Горчева. Крилатото момче

Предания и легенди

Първо издание.

Редактор: Тодор Янев

Художник: Рени Дренкова

Технически редактор: Маргарита Воденичарова

Коректор: Янна Тодорова

Излязла от печат 1991 г. Тираж 3000 броя.

Спонсори: „Клуба на дейците на културата“ и фирма „Паяк“ —

Разград

ДФ „Офсетпродукт“

Разград

НПС „Защита“

София 1991

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.